T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÖÇMEN GÖNDERİLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ORTA ASYA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Sevilya MURODOVA

Ankara – 2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÖÇMEN GÖNDERİLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ORTA ASYA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Sevilya MURODOVA

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL

Ankara – 2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÖÇMEN GÖNDERİLERİNİN YOKSULLUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ORTA ASYA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Hasan Şahin	.....
Prof. Dr. Türkmen Göksel	.....
Prof. Dr. Ceyhun Elgin	.....
Doç. Dr. Ferda Dönmez Atbaşı	.....
Dr. Öğr.Üyesi Didem Pekkurnaz	.....

Tez Sınavı Tarihi 25.06.2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (23.07.2020).

Sevilya MURODOVA

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca, olumlu eleştirileri, teşvikleri ve sabrıyla katkıda bulunan değerli danışman hocam Prof. Dr. Türkmen GÖKSEL'e, tez yapıcı eleştirileriyle tezime katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Hasan ŞAHİN'e ve doktora süresince beni motive eden ve önemli katkılarda bulunan Dr. Kahramon YUSUPOV ve Dr. Nurmuhammad YUSUPOV hocalara teşekkürlerimi sunarım.

Dünya Bankası meslektaşlarımdan çok değerli Dr. Nina Kolybashkina, Shahnoza Ayupova, Gulrano Tlepova, Evgeny Kochkin destek için teşekkür ediyorum.

Dünya Bankası meslektaşlarımdan çok değerli Dr. William H. Seitz ve Avralt – Od Purevjav'e gösterdikleri sonsuz destek ve motivasyon için teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca GIZ meslektaşlarımdan değerli Shameer Khanal, Dr. Carl F. Taestensen, Kamola Rakhimova, Dr. Guzal Abdukakharova, Aziza Tasheva'ya da teşekkür ederim.

Bu süreç içinde beni sürekli destekleyen YTB sorumlusu Sevilay Yıldırım'a ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın tümüne teşekkür ediyorum.

Ayrıca bana her konuda destek olan ve bugüne gelmemde büyük emekleri olan annem ve babama, kız kardeşim ve enişteme, halam Sayara ve eniştem Viktor'a ve kuzenlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte beni sürekli motive eden ve destekleyen tüm arkadaşlarıma da teşekkür ediyorum. (25/06/2020).

Sevilya Murodova

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME 4

TEŞEKKÜR 5

İÇİNDEKİLER 6

TABLOLAR LİSTESİ 9

GRAFİKLER LİSTESİ 11

KISALTMALAR 12

1 GİRİŞ 13

GİRİŞ, KÜRESEL VE BÖLGESEL EĞİLİMLER 13

2 LİTERATÜR TARAMASI 16

2.1 GENEL LİTERATÜR TARAMASI 16

2.2 İŞÇİ DÖVİZİ, YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK 17

2.3 İŞÇİ DÖVİZİ VE SAĞLIK 22

2.4 İŞÇİ DÖVİZİ VE EĞİTİM 25

3 ULUSLARARASI GÖÇ VE İŞÇİ DÖVİZİNİN ORTA ASYA'DAKİ YOKSULLUĞA ETKİSİ: KIRGIZ CUMHURİYETİ, TACİKİSTAN VE ÖZBEKİSTAN ÖRNEKLERİ 29

3.1 GİRİŞ 29

3.2 LİTERATÜR TARAMASI 32

3.3 VERİ VE YÖNTEM 36

3.3.1 VERİ 36

3.3.2 AMPİRİK YÖNTEM 39

3.4 SONUÇLAR VE TARTIŞMA 42

3.5 POLİTİKA ÇIKARIMLARI VE SONUÇ 44

4. GÖÇMEN İŞÇİ DÖVİZLERİNİN BEŞERİ SERMAYEYE ETKİLERİ: ORTA ASYA'DAKİ SAĞLIK VE EĞİTİM SONUÇLARI 46

4.1 GİRİŞ 46

4.2 LİTERATÜR TARAMASI 48

4.3. YÖNTEM VE VERİ SETİ 53

4.3.1 VERİ SETİ 53

4.3.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE 64

4.3.3 METODOLOJİ 66

4.4 AMPİRİK SONUÇLAR VE TARTIŞMA 74

4.5 POLİTİKA ÖNERİLERİ VE SONUÇ 76

5. SONUÇ 79

KAYNAKÇA 82

EKLER 89

ÖZET 111

ABSTRACT 113

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kırgız Cumhuriyetin'deki Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri 89

Tablo 2. Tacikistan'da Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri 90

Tablo 3. Özbekistan'da Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri (resmi döviz kuru) 91

Tablo 4. Özbekistan'da Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri (karaborsa döviz kuru)..... 92

Tablo 5. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri 93

Tablo 6. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri..... 94

Tablo 7. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri 95

Tablo 8. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri..... 96

Tablo 9. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri 97

Tablo 10. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri..... 98

Tablo 15. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri 99

Tablo 16. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri..... 100

Tablo 17. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri 101

Tablo 18. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri..... 102

Tablo 19. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri 103

Tablo 20. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri..... 104

Tablo 21. Özbekistan için sonuç tahminleri (4) 105

Tablo 22. Tacikistan için sonuç tahminleri (4)..... 106

Tablo 23. Kırgızistan için sonuç tahminleri (4) 107

Tablo 24. Özbekistan için sonuç tahminleri (5) 108

Tablo 25.Tacikistan için sonuç tahminleri (5)..... 109

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 Ülkelere Göre Hane Başına Ortalama İşçi Dövizleri (uç değerler kapsam dışında bırakılmıştır). 56

Grafik 2 Tacik Göçmenlerinin Yaş Dağılımı 58

Grafik 3 Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Tacik Göçmenler (%) 58

Grafik 4 Cinsiyete Göre Tacik Göçmenler (%)..... 59

Grafik 5 Kırgız Göçmenlerinin Yaş Dağılımı (%) 60

Grafik 6 Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Kırgız Göçmenler (%) 60

Grafik 7 Cinsiyete Göre Kırgız Göçmen İşçiler (%)..... 61

Grafik 8 Özbekistan Göçmenlerinin Yaş Dağılımı (%). 62

Grafik 9 Cinsiyet ve yerleşim Yerine Göre Özbek Göçmenler (%)..... 63

Grafik 10 Cinsiyete Göre Göçmenler (%)..... 63

KISALTMALAR

GSYİH Gayrisafi Yurt içi Hasıla

CALISS Central Asia's Labor and Skills Survey – Orta Asya'nın Çalışma ve Beceri Araştırması

WB Dünya Bankası

GIZ Deutche Gesellschaft für Internazionale Zusammenarbeit - Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu

YTB Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

1 GİRİŞ

GİRİŞ, KÜRESEL VE BÖLGESEL EĞİLİMLER

Tezin temel amacı; göç ve göçmen işçi dövizinin (göçmen gönderilerinin) Orta Asya'daki gelir yoksulluğu, eşitsizlik ve beşeri sermaye (veya genel olarak "refah") üzerindeki etkilerini analiz etmektir.

Göç hayatımızda yer alan çok önemli bir olgudur. Gelişmiş ülkelerin nüfuslarındaki göçmenlerin payı geçtiğimiz birkaç on yılda iki katına çıkmıştır ve gelişmekte olan ülkelere işçi dövizi akışları, yabancı yatırım veya dış yardımdan daha büyüktür. Orta Asya dahil gelişmekte olan birçok ülkede, yurt dışında çalışan nüfusun yüzdesi ve işçi dövizinin GSYİH'ya (gayrisafi yurt içi hasıla) olan oranı yüzde olarak çift hanelere ulaşmıştır. Aynı zamanda 2015 yılı itibarıyla, dünyadaki göçmenlerin sayısı, 240 milyondan biraz daha fazladır. (Özden ve diğerleri., 2018). 2018 tarihli Dünya Bankası raporuna göre, II. Dünya Savaşından beri göçmenlerin sayısı önemli ölçüde artmış ve bu artış dünya nüfusunun artış hızına paralel bir şekilde gelişmiştir. (Özden ve diğerleri., 2018)

2018 tarihli Dünya Bankası raporuna göre, göçmen işçilerin çoğunluğu komşu ülkelere seyahat etmektedir. Aynı zamanda, yüksek vasıflı, daha uzaktaki ülkelere de seyahat edebilmektedir (Dünya Bankası, 2018). Düşük becerili göçmenlerin yarısından fazlası ve mültecilerin yüzde 80'inden fazlası, komşu ülkelere göç etmektedir. Bu, özellikle eknomik krizlerin ardından ve Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ilk işçi göçünü yaşayan Orta Asya ülkeleri için doğrudur. Orta Asya'nın tüm ülkeleri yani Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan göç veren ülkeler

olmuştur. Bu ülkelerden Kazakistan ekonomisi krizden ilk olarak toparlanmış ve 2000 yılı civarında da göçmen işçiler için bir cazip bir varış noktası olmuştur.

Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesindeki vizesiz seyahat, yaşama ve ekonomik kalkınma standartlarındaki eşitsizlikler ve coğrafi yakınlık; işgücü arzının aşırı ve ücretin düşük olduğu Orta Asya işçilerini hem Kazakistan'a hem de Rusya'ya göç etmeye teşvik etmiştir.

Ekonomik durgunluğa rağmen, hem Rusya hem de Kazakistan, komşu Orta Asya devletlerinin varlığından yararlanmayı sürdürmektedir. Örneğin, 2000'lerin ortasında Kazakistan'a gelen göçmen işçiler, GSYİH (Gayrisafi Yurt içi Hasılanın) yaklaşık yüzde 10-12'sine katkıda bulunmuştur. Yalnızca göç alan ülkeler değil göç veren ülkeler de işçi göçünden yararlanmaktadır. Yerel piyasalarda işsiz olan işçilerin göçü, sosyal gerginlikleri de önleyerek yerel işgücü piyasasını dengelemektedir. Diğer taraftan, göçmen aileleri için, göçten sağlanan kazanç yaşam koşullarını iyileştirebilmektedir. Tüm Orta Asya ülkelerinde göç; işgücü arzı ve talebi modellerindeki farklılıları dengeleyen hem göç alan hem de göç veren devletlerde ekonomik çıktıları iyileştiren kilit bir faktördür. Göç ve işçi dövizi, insanların refahı, özellikle yoksulluk ile öznel iyi oluş ölçümleri üzerinde de birikimli etkiye sahiptir.

Son zamanlara kadar, Orta Asya ülkelerindeki politika yapıcıları, göç ve işçi dövizinin kalkınma sürecine getirdiği güçlükleri ve fırsatları tam olarak takdir etmemişlerdir. Bu politika yapıcıları, göçün ve işçi dövizlerinin kalkınma üzerindeki etkilerini hangi politikaların artırabileceği konusunda sıklıkla kararsızdırlar. Politikalara

dayalı güçlü araştırma ve başarılı tavsiye, hükümetlerin gündemlerindeki göç profilini yükseltebilir ve politika yapıcılarına bilgi sağlayabilir.

CALISS (2013 Orta Asya İşgücü Becerileri Araştırması), Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan'daki durumu araştıran ilk çalışmadır. Bu tezin katkısı bu çalışmayı kullanarak, göç ve işçi dövizlerinin yukarıda söz edilen Orta Asya ülkelerinin refahı üzerindeki etkilerini analiz etmektedir.

Bu çalışma, Orta Asyadaki uluslararası göçe odaklanmakta ve literatürdeki göç araştırmalarına şu noktalarda katkı yapmayı planlamaktadır: Göç ve işçi dövizinin yoksulluk, eşitsizlik ve beşerî sermaye üzerindeki etkilerini ekonometrik yöntemler ile analiz etmek ve elde edilen sonuçlar bağlamında olası politika önerilerini tartışmak. Çalışmanın bir diğer katkısı 2013 yılı CALISS (Orta Asya İşgücü Becerileri Anketi) anketinde Alman Uuslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) ve Dünya Bankası tarafından toplanan göç verileri aracılığıyla yapılacak olmasıdır. Bu tez bahsi geçen veri setini ilk kullanan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Tez beş bölüme ya da toplam üç makaleye ayrılmıştır: İkinci bölüm konu hakkındaki mevcut literatürü tartışmaktadır, üçüncü bölüm, göç ve işçi dövizinin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisini ve dördüncü bölüm ise göçün beşerî sermaye (sağlık hizmeti ve eğitim) üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Son bölüm, ampirik sonuçlar ve tartışmaya yer vermektedir.

2 LİTERATÜR TARAMASI

2.1 Genel Literatür Taraması

Literatürde göçmen işçi dövizinin yoksulluk, eşitsizlik ve beşeri sermaye üzerindeki etkilerine odaklanan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Ancak, bu çalışmaların birçoğu Orta Asya bölgesine odaklanmamışlardır. Diğer taraftan, kullanılan ekonometrik yöntemlerde göçmen işçi dövizinin içselliğini dikkate almamışlardır. Göçmen işçi dövizinin yoksulluk ve beşeri sermaye üzerindeki etkisini tahmin etmek için iki genel yaklaşım vardır. Birinci yaklaşım, araç değişkenlerini kullanarak tahminde bulunmaktır. Diğer yazarlar tarafından izlenen diğer bir yaklaşım, işçi dövizinin içselliğini dikkate almaksızın etkisini tahmin etmektir. Bu tezde her iki yaklaşım da tartışılmıştır. İşçi dövizinin, göçmen işçi dövizi alan hanelerin ve devletlerin çeşitli meseleleri hakkındaki etkisine dair son zamanlardaki çalışmalar, göçmen işçi dövizinin içselliğini kabul etmekte ve bu sorunu çözecek çeşitli teknikleri içermektedir.

Göçmen işçi dövizinin içselliğini ele almada ana yöntem, araç değişkenlerini kullanmaktır. Araç değişkenleri, geçerli ve güçlü olmalıdır (yani hata terimiyle ilişkilendirilmemelidir). Göçmen işçi dövizi içselliği sorununu çözümleyecek üç ana araç sınıfı vardır: işçi dövizi alan ülkeler ve işçi dövizi gönderen ülkelerle ilgili araçlar ve işçi dövizinin maliyetiyle ilgili araçlar. (Azizi, 2018).

Geçerli araçların yokluğundan dolayı, her çalışmada göçmen işçi dövizinin içsellik sorununu ele almak mümkün değildir. Bu yüzden, işçi dövizinin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisini değerlendiren bu tezin üçüncü bölümü, güçlü araç değişkenlerinin yokluğundan dolayı içsellik sorununu ele almamaktadır. Ancak işçi

dövizinin eğitim ve sağlık hizmeti üzerindeki etkisine ayrılan dördüncü bölümde bu soruna değinilmiştir.

Literatür taraması üç bölüme ayrılmıştır. Birincisi, işçi dövizinin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkilerini analiz eden yazındır. İkinci olarak, işçi dövizinin sağlık üzerindeki etkilerini araştıran makaleler tartışılmaktadır. Son olarak, işçi dövizinin eğitim üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara yer verilmektedir. İçsellik sorununun öneminden dolayı, işçi dövizi ve göçün beşeri sermaye (yani sağlık ve eğitim) üzerindeki etkisi hakkında farklı araştırmacılar tarafından kullanılan araçlara ayrıca vurgu yapılmaktadır. Literatür taraması, bu tezin izleyen bölümlerinde de ayrıca dikkate alınmakta ve tartışılmaktadır.

2.2 İşçi dövizi, Yoksulluk ve Eşitsizlik

Göç ve işçi dövizinin, düşük gelir grubundaki insanların yoksulluğunu azaltmada bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Birçok varlığa sahip olduklarından yüksek gelir grupları, düşük gelir gruplarından daha ayrıcalıklıdır. Yüksek gelir gruplarının aksine, düşük gelir gruplarının yalnızca bir varlıkları, yani kendi işgüçleri vardır. İyi ve kaliteli işlere yoksulların ulaşımı daha düşük olduğundan, yoksullar, verimli istihdam arayışında göçü seçmişlerdir. (Özden ve diğerleri, 2018). Özden (2018), düşük gelirli ülkelerden yüksek gelirli ülkelere göç ettiklerinde göçmenlerin gelirlerindeki artış nedeniyle, göçün yoksulluğu azaltmanın en etkin yolu olduğunu ileri sürmektedir.

Uluslararası göçmen işçi dövizinin olası yoksulluğu azaltma etkisi, literatürde yoğun şekilde tartışılmıştır. Yoksullar işçi dövizlerini doğrudan aldığından işçi dövizlerinin yoksulluğu azaltması beklenir. (Banga ve Sahu, 2014). İşçi dövizinin

yoksulluk üzerindeki etkisi hem makro hem de mikro perspektiften anlaşılabilir. Ancak, bu etkiyi yakalamak için resmi bir çerçeve yoktur. (Chimwohu ve diğerleri., 2005; Banga ve Sahu, 2014). Bir göçmen tarafından ailelerine gönderilen işçi dövizinin, yoksulluğu azaltmada bir etkisinin olduğunu önermek mantıklıdır. Bununla birlikte, bu konu hakkında literatürde elde edilen sonuçlar birbirinden farklı olabilmektedir.

Bazı çalışmalar, işçi dövizinin yoksulluk üzerindeki olumlu etkisini gösterirken, diğerleri, işçi dövizinin yoksulluk üzerinde önemli bir etkisini saptamamıştır. Son zamanlardaki çalışmalar, işçi dövizlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini tahmin ederken, işçi dövizinin olası içselliğini dikkate almanın önemini belirtmektedir. Diğer bir deyişle, göçmenlerin işçi dövizleri ve yoksulluk, eş zamanlı ve içsel olarak belirlenmektedir. Adam ve Page (2005) çalışmasına göre, yoksulluk seviyesindeki bir değişim, göç eden bireylerin sayısı ve havale edilen işçi dövizinin seviyesini değiştirebilir. 71 gelişmekte olan ülke grubunu ilgilendiren çalışmalarında, "Bir ülkedeki uluslararası göçmenlerin payındaki %10'luk bir artışın, göç için araç geliştirme yöntemiyle (instrumentation) günlük kişi başı 1 dolardan azıyla geçinen yoksul insanların payında %2,1 kadar veya işçi dövizi için araç geliştirme yöntemiyle %3,5'e kadar bir azalma sağladığını" göstermektedirler. (Adams ve Page 2005; Bouoiyour ve Miftah, 2014). Ayrıca, Adams ve Page, uluslararası göç ve işçi dövizinin, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun düzeyini ve şiddetini ve yoksulluk boşluğunu azaltmaya neden olabileceğini belirtirler. (Adams ve Page, 2005). Gupta ve diğerleri (2007), benzer ampirik metodolojiyi kullanmakta ve Sahra altı ülkeleri için, işçi dövizi ve göçün yoksulluk üzerindeki etkisinin, yoksulluğun işçi dövizi ve göç üzerindeki etkisi kadar önemli olabileceğini göstermektedir. Anyanwu ve Erhijakpor (2007), işçi dövizinin Afrika'daki yoksulluk

üzerindeki etkisini araştırmışlar ve veri olarak 33 Afrika ülkesini kullanmışlardır. Adams ve Page (2005) çalışmasına benzer şekilde çalışmaları, göçmenlerin işçi dövizlerinin, yukarıda söz edilen devletlerde yoksulluğun seviye, şiddet ve derinliğini azalttığını ortaya çıkarmaktadır. Anyanwu ve Erhijakpor (2007) çalışmasına göre, işçi dövizindeki %10 artışın bir sonucu olarak Afrikalı yoksul sayısı %2,9 düşmüştür.

Araştırmacılar tarafından dikkate alınan bir diğer ilginç durum, en yoksul hanelerin göç eden haneler olup olmadığıdır. Dünya Bankasının eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki çalışmasına göre (Mansoor ve Quillin, 2007), en yoksul haneler en zengin hanelere göre yurt dışından daha az fon almıştır. Adams (2006), seyahat masraflarının en yoksul aileler için yüksek olmasından dolayı uluslararası göçün daha yüksek harcanabilir gelire sahip haneler için daha iyi bir seçenek olduğunu ileri sürmektedir. Eğer bu ifade geçerliyse, işçi dövizi, yoksulluk üzerinde ani ve doğrudan bir sonuca sahip olmayabilir. Ancak, göç masrafları, yalnızca seyahat ücretlerini değil, bunun yanı sıra varış ülkesindeki kurumlar ve politikalar gibi bilgilendirme maliyetlerini de içerir. (Bouoiyour ve Miftah, 2014).

Bununla birlikte, çeşitli ampirik çalışmalar, bazı bakımlardan işçi dövizinin, nüfusun en yoksul gruplarına gönderildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmalar, memleketlerinde ikamet eden ailelerinin yaşam standartlarını iyileştirme amacıyla göç eden yoksul insanlar tarafından gönderilen işçi dövizinin, kendi ailelerinin refahını artırabileceğini desteklemektedir. (Bouoiyour ve Miftah, 2014). Afrika Kalkınma Bankasının raporuna (2007) göre, işçi dövizi havaleleri baskın olarak nüfusun en yoksul kesimlerini etkilemektedir. Senagal, Komor adaları ve Mali'ye odaklanan bu araştırma, işçi dövizi alan ailelerin dörtte üçünün, (aile başına yaklaşık 240 Avro) düşük gelir

seviyesi olarak sınıflandırılan dezavantajlı sosyal gruplardan olduğunu göstermiştir. Lardé de Palomo ve Campos (2002), 2000 yılında işçi dövizinin, El Salvador'da Gini katsayısını 0,55'den 0,53'e düşürmeye ve ulusal yoksulluk oranını %4,2 azaltmaya yardımcı olduğunu saptamıştır. López-Córdova ve diğerleri (2005) işçi dövizinin, Meksikada istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olduğunu ve yerel seviyede yoksulluğu azalttığını ortaya çıkarmıştır.

Çok çeşitli çalışmalar da işçi dövizinin, yalnızca yoksulluğu değil menşe ülkedeki gelir eşitsizliğini de etkilediğini belirtmiştir. Bununla birlikte bu çalışmaların bulguları bir fikir birliğine varmamıştır. Docquier ve Rapoport (2003) ile Adams ve Page (2005) ve benzeri çalışmalar, gelir dağılımındaki eşitsizlikle yoksulluk arasındaki olası bağlantıyı saptamıştır. Docquier ve Rapoport (2003), gelir eşitsizliklerini ve refahın, menşe toplumun işçi dövizi ve yerel işgücü piyasalarındaki düzelmelerin bir sonucu olarak azalabileceğini ifade etmiştir. Diğer bir çalışmaya göre, "Yüksek eşitsizlik durumunda, işçi dövizi ve yerel ücret düzeltmesinin eşitsizlik üzerinde çelişkili etkileri olacaktır, örneğin, ücret düzeltmesi, haneler arasındaki gelir eşitsizliğini azaltırsa, göçmenlerin işçi dövizi, kazanç dağılımında olumsuz bir etkiye sahip olacaktır." (Bouoiyour ve Miftah, 2014).

Bouoiyour ve Miftah (2014) çalışmasına göre, göçmen havaleleri, asıl olarak, uluslararası göçün yüksek maliyetine yetecek kazanca sahip orta ve yüksek sınıflı hanelere yönelik olması ve göç projesinin riskleri (Brown ve Jimenez, 2008 ve Ratha, 2003) nedenleriyle göçmenlerin işçi dövizi, menşe ülkedeki gelir dağılımını değiştirebilir. (Barham ve Boucher, 1998). Bazı araştırmacılar, göç oranları yüksek olduğunda, gelir eşitsizliğini azaltmanın daha güçlü olabileceğini önermiştir, (Taylor ve diğerleri, 2005;

Docquier ve Rapoport, 2003; Bouoiyour) çünkü göçmenlerin sayısı arttıkça, düşük gelirli hanelerde yaşayan insanlara göç etme fırsatını vererek, diğer göçmenlerin göç masraflarını azaltır. Diğer bir ifadeyle, Mckenzie (2007), göç eğiliminin, göç ağı büyüklüğündeki bir artışın sonucu olarak zenginlere göre yoksullar için daha fazla arttığını ileri sürmektedir. Taylor ve diğerleri (2005), çeşitli göç seviyelerine sahip Meksika bölgelerinde göçmen havalelerinin yoksulluk üzerindeki marjinal değişikliklerinin sonuçlarını tahmin etmişlerdir. Göçmen havalelerinin, göçe erişimin büyümesiyle kırsal alanlarda refahın dağılımı üzerinde çok daha yararlı etkilere sahip olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Yoksulların göçünü kolaylaştıran ve göç masraflarını azaltan göçmen ağları bu olumlu etkiyi destekleyebilir. (Docquier ve Rapoport, 2003).

Brown ve Jimenez (2008), işçi dövizinin yoksulluğu azaltmadaki tahmini etkisinin Fiji ve Tonga'da büyük olduğunu ifade etmektedir. Alvear ve Yang (2007) ile Pernia (2008), yayılma etkisinin sonucu olarak artan işçi dövizinin, Filipinler'de yoksulluğun azalmasına yol açtığını ortaya çıkarmıştır. Adams (2011) çalışmasına göre, uluslararası ve ulusal göçmenlerin arasında ve göçmenler ile göçmen olmayanlar arasındaki eşitsizlikte artışlara neden olabilir. Üstelik, işçi dövizi ve göç, "alıcı hanelerin ekonomik davranışı, potansiyel olarak alıcı olmayan haneler dahil tüm toplumu etkileyerek, genelde yerel iç pazardaki malların ve hizmetlerin fiyatlarını artırma eğilimi gösterdiğinden (Lipton, 1980; Mishra, 2007)", merkez ve çevre bölgeler arasında ve ana ülkelerdeki eşitsizlikleri artırır. (Lubambu, 2014).

Yakın zamandaki mikroekonomi literatürü, göçmenlerin işçi dövizinin hanelerin iyiliği üzerindeki etkisini incelemek için yenilikçi bir ampirik yaklaşım kullanmıştır. (Adams, 1991, 2006; Barham ve Boucher, 1998; Brown ve Jimenez, 2007; Acosta ve

diğerleri., 2007; Gubert ve diğerleri, 2010; Murodova, 2018). Bu yaklaşım, işçi dövizini, göçmen evde kaldığında hanenin kazanacağı işgücü gelirinin bir yedeği olarak düşünmektedir. Bu görüş, aile üyelerinin göçünün gerçekleşmediği bir senaryoyu tanımlar ve karşıolgusal hane gelirini tahmin ederek bu varsayımsal geliri her bir göçmene tahsis eder. (Bouoiyour ve Miftah, 2014). Daha sonra karşıolgusal gelir, işçi dövizi ve göçle gözlemlenen gelirle karşılaştırılır. İşçi dövizinin kırsal Mısır'da yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisini tahmin eden Adams (1991) çalışması, bu senaryo analiziyle yürütülen çalışmalar için bir dayanak teşkil etmektedir. Benzer bir yaklaşımı izleyen Barham ve Boucher (1998), göç ve işçi dövizinin Nikaragua'da eşitsizliği arttırdığını ortaya koymuştur. Gubert ve diğerleri (2010), işçi dövizinin Mali'deki eşitsizlik ve yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmıştır. Yazarlar, Mali'deki 4.494 haneli örneğe sahip çalışmada, işçi dövizi ve göçün yoksulluğu azalttığını ve gelir dağılımında eşitleyici bir etkiye sahip olabileceğini bulmuşlardır. Yazarlara göre, işçi dövizi, hane geliri düştükçe, göçün gelir üzerindeki etkilerini telafi etmektedir.

2.3 İşçi dövizi ve Sağlık

Sağlık hizmetini sağlamada işçi dövizinin rolünü analiz ederken, göç ve sağlık arasındaki ilişki dikkate alınmalıdır. Bazı çalışmalar, göç etmeyen aile üyeleri için kötü sağlık çıktılarının, hane üyelerinden birisinin göçünün sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Kanaiaupuni ve Donato (1999), bebek ölüm oranı için göçü ve aile ayrılıklarını suçlamaktadır. Levitt (1997), göç eden üyeleri olan ailelerin sağlığına, sağlıklı çıktılarla uyumsuz olabilecek alışkanlıklar ve yaşam tarzlarından dolayı, zarar verilebileceği sonucuna varmıştır. Ayrıca, göç, ev sahibi ülkelerdeki göçmenler tarafından getirilen bulaşıcı hastalığın (tüberküloz ve diğerleri) yayılmasına katkıda bulunabilir ve böylece

çok dış göç yaşayan ülkelerde kötü sağlık sonuçlarına neden olabilir. (Perez-Stable ve diğerleri 1986; Azizi, 2018).

Bu çalışmalar, göçün sağlık çıktıları üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmesine karşın, birçok çalışma da göçün arkada kalan aileler için sağlık çıktılarını iyileştirme potansiyeline sahip olduğunu not etmektedir. Örneğin, Frank ve Hummer (2002), muhtemelen göçmenlerin olumlu sağlık davranışlarından kaynaklı göçmen hanelerde daha yüksek doğum ağırlıkları (doğum tartı ağırlığı) ölçmüştür. Benzer şekilde Levitt (1997) çalışmasında da göçün arkada kalan aileler için sağlık çıktılarını iyileştirme potansiyeline sahip olduğu tezi desteklenmektedir.

Göçe ilaveten, işçi dövizleri, sağlık hizmetlerine erişimindeki likidite sıkıntılarını hafifleterek sağlığı olumlu olarak etkileyebilir. Çeşitli ortamlardaki düşük gelirli ailelerin bütçe sınırlamasını azaltan işçi dövizi, beşerî sermayeye yani eğitim veya sağlığa yatırımları artırabilir. (Dustmann, 2011). Diğer taraftan, Medina ve Cardona (2010), Kolombiya'daki çalışmalarında, uluslararası işçi dövizinin, sağlık harcaması üzerinde bir etkisinin olmadığını açıklamaktadır.

Kanaiaupuni ve Donato (1999), göç "kurumsallaştıkça" ve hane işçi dövizini veya parasal geliri aldıkça, başlangıçtaki aile ayrılıklarının yıkıcı etkilerine rağmen uzun vadedeki bebek ölüm oranının düştüğünü ifade etmektedir. Benzer şekilde, Lo´pez Cordova (2004), işçi dövizinin Meksika'daki bebek ölüm oranını düşürdüğü sonucuna varmıştır. Hildebrandt ve McKenzie (2004) düşen bebek ölüm oranları ve artan doğum ağırlığını sağlık bilgisi ve işçi döviziyle ilişkilendirirken, Duryea ve diğerleri (2005), işçi dövizi aracılığıyla daha iyi hane altyapısını edinmenin (örneğin, gıdaların buzdolabında

saklanması, iyileşmiş konut), bebek ölüm oranını azaltmada önemli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca işçi dövizinin Meksika'daki etkisini gözden geçirirken, Amuedo-Dorantes ve diğerleri (2009) ve Valero-Gil (2009) işçi dövizinin, Meksika'daki sağlık harcamalarını arttırdığını saptamıştır.

Amuedo-Dorantes ve diğerlerinin (2009) çalışması, işçi dövizi gelirindeki her 100 pezo artışta yaklaşık 6 pezonun sağlık hizmetine harcandığını tespit etmiştir. Valero-Gil'in analizi, hane harcamalarıyla ilgili işçi dövizinin içselliğini dikkate almamaktadır. Amuedo-Dorantes ve diğeri (2007), örneğin hastanede tedaviler gibi özel sağlık hizmeti servislerine hane harcamalarında işçi dövizinin etkisini bulmak için öncelikle ENIGH (anket adı) verilerine göz atmaktadır. Araç doğrusal regresyon yöntemlerini kullanmışlar ve hastanede tedavi harcamalarının, işçi dövizine en büyük duyarlılığı gösterdiğini saptamışlardır. Birinci basamak tedavi harcamaları da, işçi dövizlerinin %5-9'unu birinci basamak tedavi hizmetlerine harcayan işçi dövizi alan haneler arasında da yüksektir. (Amuedo-Dorantes vd., 2007; Azizi, 2018). Kabki (2003) Hollanda'da ikamet eden ve çalışan Gana'daki Aşanti kırsal alanından göçmenlerin çoğunun kendi yurtlarındaki topluluklarına gönderdikleri işçi dövizinin asıl olarak sağlık harcamaları için kullanıldığını ileri sürmektedir. Bir aile üyesinin göçünün tüm aile için bir sigorta şekli olarak işlev görebileceği bir ön hipotez olarak sunulabilir.

Bu konudaki az literatür, sağlık ve göç arasındaki bağlantıya odaklanmış görünmektedir. İşçi dövizleri ve sağlık çıktıları arasındaki fiili bağlantı konusunu ele alan yalnızca birkaç çalışma vardır. Bu nedenle sağlık hizmeti harcamalarına işçi dövizinin etkilerini anlamak adına bu çalışmanın literatüre katkısı önemlidir.

2.4 İşçi dövizi ve Eğitim

Işçi dövizinin eğitim üzerindeki etkisini tahmin ederken, araştırmacıların çoğunluğu, okula gitmeyi ana eğitim göstergesi olarak düşünmektedir. Çoğunluk ayrıca, çocuk işgücü üzerinde işçi dövizinin etkisini yakalamaya da çalışmaktadır. Genellikle, işçi dövizi geliri çocuk işgücünü azaltırsa, bu durumda çocuk eğitiminin arttığı varsayılır. (Azizi, 2018). Okula gitmek, sıklıkla eğitim harcamasını ölçmek için kullanılır, fakat okula gitmek eğitim kalitesini göstermez ancak eğitimin niceliğini temsil eder. Bu nedenle, bazı araştırmacılar, eğitimin kalitesini göstermek için özel okul kaydını kullanmıştır.

İşçi dövizinin eğitime etkisine dair bir teori, yurt dışındaki aile üyelerinin varlığı, birtakım nedenlerle göçmen ailelerindeki çocukların okula gitmesindeki değişiklikleri teşvik edebileceğidir. (Amuedo-Dorantes ve Pozo, 2010; Azizi, 2018). Çocuklar, hanenin göçle ilgili harcamalarını karşılamak için çalışmaya ve gelir kazanmaya teşvik edilebilirler veya eksik aile üyesinin katılmadığı ev işine dahil edilebilirler. Bu nedenle, çocuklar, öğrenim/öğretime daha az adanmıştır. İlginç şekilde, çocuklar, gelecekte göç etmeyi istiyorsa ve gönderen ülkenin eğitimi, göç alan devlette tanınmıyorsa, çocuklar okuldan ayrılabilir. Bouoiyour ve Miftah (2016) tarafından gündeme getirilen diğer bir teori, ebeveynlerin, çocuklarının eğitimine yatırımların, tasarrufa göre daha çok kazanç getireceğini önermektedir. Aile üyelerinden gelen işçi dövizi, bütçe sınırlamalarını kaldırabilir ve çocukların eğitimine yatırımlara izin verebilir. (Azizi, 2018).

Farklı araç değişkenlerini kullanan veya işçi dövizinin içselliğini dikkate almayan birtakım makaleler vardır. Acosta ve diğerleri (2007), 11 Latin Amerika

ülkesindeki çalışmasında, işçi dövizinin, yoksulluk, sağlık ve eğitim üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışma, ikisi hariç tüm Latin Amerika ülkeleri için işçi dövizinin eğitim üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ancak bu etkinin, özel nüfus gruplarıyla sınırlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yang (2008), göçmenlerin döviz kurlarında uygun şokları (Filipin pezosuna karşı ev sahibi ülkelerin para biriminin değer artışını) kullanmıştır ve bunun, göçmen hanelerinde daha büyük beşerî sermaye birikimine neden olduğunu ve çocuk işgücünü azalttığını ifade etmiştir. Ayrıca, daha iyi çocuk öğretim/eğitimine ve eğitim harcamasına dair daha yüksek yatırıma neden olmuştur.

Edwards ve Ureta (2003), uluslararası işçi dövizinin El Salvador'daki hanelerin okula gitme kararlarına etkisini incelemiştir. Çalışmalarında, içsellik sorununu dikkate almamışlardır. Yinede, işçi dövizinin okula gitme üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu bulmuşlardır.

Anderson ve Kroeger (2014), göçmen işçi dövizinin Kırgızistan'da hanenin eğitim harcamasına ve göçmen çocukların okul kaydına etkisini incelemiştir. Ulusal seviyede işçi dövizinin okul kaydını olumsuz olarak etkilediğini saptamışlardır. Göçmen işçi dövizinin olumsuz etkileri, ülkenin kuzey veya en zengin kısımları haricinde ülke çapında yaygındır. Kuzeyde, göçmen işçi dövizi, beşerî sermayeye yatırımı olarak kullanılmakta ve okul kaydını olumlu olarak etkilemektedir.

Bansak ve Chezum (2009), Nepal'de işçi dövizinin okul çağındaki çocukların eğitime erişimi üzerindeki etkileri araştırmıştır. Göçmenlerin işçi dövizinin içsellik sorununu ele almak için, bölgeye göre geçmiş okuryazarlık oranları ve siyasi huzursuzluk

gibi araç değişkenlerini kullanmışlardır. Genç çocukların okula gitme olasılığının, pozitif net işçi dövüzünden dolayı arttığını saptamışlardır.

İçsellik sorununu ele almak için kullanılabilecek çeşitli araçlar vardır ancak ikisi diğerlerine göre daha sık olarak kullanılmaktdır. Bunlar, göçmen işçi dövizi gönderen ülkelerin ekonomik göstergeleri ve göçmen ağlarıdır. Aşağıdaki makaleler, göçmen ağlarını işçi dövizi aracı olarak kullanmıştır.

Acosta (2011), El Salvador'da işçi dövizi almanın çocuk işgücü ve çocuk katılımına etkisini araştırmıştır. Bu makale, işçi dövizi içsellik sorununu ele almak için iki aracı kullanmaktadır: El Salvador'un belediye seviyesindeki göçmen ağlarının yanı sıra birkaç yıl önce dönen uluslararası göçmenlerin sayısı. Araştırmacı, işçi dövizinin öğrenim/öğretime önemsiz bir genel etkisini saptamıştır; göçmen çocuklar için ücretsiz aile işi faaliyetlerinde bir artış ve ücretli çocuk işçide güçlü bir azalma. İşçi dövizi alıcı gruba üyelik için bir araç olarak 1920 demiryolu ağı boyunca ABD sınırına uzaklığı kullanan Alcaraz ve diğerleri (2012), Meksika'daki göçmen çocukların okula kaydı üzerinde işçi dövizinin etkisini incelemektedir. Çalışma, 2008-2009'daki göçmenlerin göçmen işçi dövizi kazançlarındaki olumsuz şokun, okula gitmede önemli bir azalmaya ve çocuk işgücünde bir artmaya neden olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bouoiyour ve Miftah (2016), içsellik sorununu ele alacak araçlar olarak göçmen ağlarının geçmişini ve işçi dövizi masraflarını kullanmaktadır. İşçi dövizinin alınmasının Fas'ın güney kırsal alanlarında okula gitme üzerinde önemli pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

Acharya ve Leon-Gonzalez (2014), göç ve işçi dövizinin Nepal'de eğitime erişim üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonuçları, işçi dövizinin, aşırı derecede kredi kısıtı olan ailelerin okulu terklerini önlemeye ve çocuklarını okula kaydetmelerine yardımcı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda, göçmenlerin para havaleleri, daha az likidite sınırlaması olan aileler için eğitim kalitesine yönelik yatırımları artırmaktadır. Yazarlar, araç olarak göçmen ağlarını kullanarak benzer sonuçları elde etmiştir.

İşçi dövizi, yalnızca okula kayıt sayısını olumlu etkilemez ayrıca göçmenlerin okul tipinin seçimine dair kararlarını da etkileyebilir. Salas (2014), Peru çalışmasında, kamu okullarınca sağlanan eğitimle karşılaştırıldığında özel okulların daha iyi eğitim sağladığını ifade etmektedir. Özel eğitime erişimde ana sınırlama, gelişmekte olan ve yoksul ülkelerdeki yüksek maliyettir. Bütçe sınırlamalarını kaldırarak, işçi dövizi, ebeveynlerin, çocuklarının eğitim kalitesine yatırım yapmasına izin vermektedir. Salas, tarihsel seviyesindeki göç oranını araç değişkeni olarak kullanmaktadır. Bu model, işçi dövizinin, bir çocuğu özel veya kamu okuluna gönderme arasındaki yatırım kararındaki rolünü analiz etmektedir. Çalışma, uluslararası işçi dövizinin likidite kısıtlarını kaldırdığını ve ebeveynlerin çocukları özel okula gönderme kararını desteklediğini ortaya çıkarmaktadır.

Calero ve diğerleri (2009), kaynak kısıtlamalarını rahatlatma yoluyla işçi dövizinin beşerî sermaye yatırımlarına etkisini araştırmıştır. İşçi dövizini almak için banka şubelerinin mevcudiyetinde bölgesel değişim bilgilerini kullanmışlardır. İşçi dövizinin çocuk işgücünü azalttığı, okul kaydını artırdığı ve özellikle kırsal alanlardaki kızlar için okul tipi seçimini etkilediği sonucuna varmışlardır. Calero ve diğerleri (2009),

işçi dövizinin, göçmenlerin çocuklarına beşerî sermaye yatırımlarının kalitesini arttırdığını bulmuştur. Amuedo-Dorantes ve diğerlerinin (2010), Haiti'deki hane çalışması, işçi dövizi alımının çocukların okula gönderilme olasılığını etkilediğini ve hane üyelerinden birisinin göçünün olumsuz etkisinin, "kalan hane üyeleri üzerindeki ekonomik bir yüke" neden olduğunu meydana çıkarmıştır. (Azizi, 2018). Bu araştırmacılar iki aracı kullanmıştır: hanenin göçmen ağlarına sahip olduğu coğrafi alanlardaki işsizlik ve potansiyel Haitili döviz alıcılarına benzer olan Birleşik Devletlerdeki işçilerin haftalık kazançları. (Amuedo-Dorantes v.d., 2010, Azizi 2018).

İşçi dövizinin Orta Asya'daki sağlık ve eğitim şeklinde beşerî sermayenin yanında yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisini incelemeye çalışan az sayıda literatür vardır. Orta Asyalı gelişmekte olan ülkelerdeki politikaları şekillendirmek açısından, işçi dövizi ile sağlık hizmeti ve eğitim harcamaları arasındaki bağlantıyı anlamak çok önemlidir. Bu yüzden, bu tez, mevcut literatürü izlemeye ve beşerî sermayenin (sağlık hizmeti ve eğitim) yanı sıra yoksulluk ve eşitsizlik üzerinde işçi dövizinin etkisini tahmin etmeye çalışmaktadır.

3 Uluslararası Göç ve İşçi Dövizinin Orta Asya'daki Yoksulluğa Etkisi: Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan Örnekleri

3.1 Giriş

Uluslararası göç ve göçmen işçi dövizi son zamanlarda kalkınma ve çalışma ekonomisinde en önemli konulardan birisi haline gelmiştir. Bilim insanları, işgücü göçünün, diğerlerinin arasında, daha yüksek tüketim ve yatırım ile daha iyi sağlık ve eğitim göstergeleri gibi geniş kapsamlı sonuçları doğurduğunu saptamıştır. Etkinin

ölçeği, artan göçmen sayılarıyla yükselmektedir. Uluslararası göçmen stoku, 1990 yılında 154 milyon iken (UN, 2013), 2015 yılında yaklaşık 250 milyona çıkmıştır. (IMF, 2016). Bu rakam %1,9 ortalama yıllık artış oranına denk gelirken, Dünya nüfusu aynı dönemde yaklaşık %1,3 oranında artmıştır. Geçtiğimiz on yılda, göçmen işçilerin ailelerine ödemelerinin küresel tutarı nerdeyse 3 katına çıkarak, 441 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır (WB, 2016) ve resmi dış yardım tutarının üç katıdır. Üstelik, işçi dövizi, çoğu işgücü ihraç eden ülke için uluslararası yardım ve doğrudan dış yatırımı geçmiştir. Bu itibarla, göçmen işçilerin anavatanlarına gönderdiği para, kendi gayrisafi milli gelirlerinin önemli bir payını oluşturmaktadır.

Orta Asya'daki hem iç hem de uluslararası göç Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra önemli ölçüde artmıştır. Göç, asıl olarak işgücü piyasalarında istihdam olanaklarının yokluğu ve yoksulluk sebepleriyle artmıştır. Ayrıca Soviyetler Birliği'nin serbest piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte bu artış ivme kazanmıştır.

Dış işçi göçü ve işçi dövizi, Sovyetler Birliğinin en yoksul ardıl devletlerinden ikisi olan Kırgızistan ve Tacikistan'ın ekonomilerinde özellikle baskın bir rol oynamaktadır. Bu iki ülke, GSYİH'larında (gayrisafi yurt içi hasıla) işçi dövizinin payı bakımından en üstteki işçi dövizi alıcılarıdır: Tacikistan'da %42 ve Kırgızistan'da %30 (Dünya Bankası (WB), 2013). Tacikistan ve Kırgızistan'dan farklı olarak Özbekistan ekonomisi, GSYİH'nın yaklaşık olarak yalnızca %12'siyle işçi dövizine daha az bağımlıdır. (Parpiev, 2015). Dünya Bankasına göre, Tacikistan, Kırgız Cumhuriyeti ve Özbekistan için yoksulluk oranları sırasıyla, %34, %37 ve %14'tür. (2013)

İşçi dövizinin sağladığı birtakım ekonomik avantajlara (örneğin ekonomik kalkınma, hane halkları için yatırım fırsatları, yoksulluğun azaltılması) rağmen, uzun vadede ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceğinden dolayı akademisyenler ve politika uygulayıcıları, göçmen işçi dövizinin dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. (Salahuddin ve Gow, 2015). İşçi dövizi özellikle, Orta Asya ülkeleri için bir endişe kaynağıdır çünkü, bu nakit girişleri GSYİH'larının %10'undan daha fazlasını oluşturmaktadır. Bu, yüksek miktarda göçmen işçi dövizi girişinden dolayı olumsuz yapısal değişiklerin gerçekleşmesi olarak ifade edilen Hollanda Sendromuna yol açabilir[1]. Ek olarak, yatırım alan bir ülkedeki ekonomik bir çöküş durumunda, işgücü ihraç eden devletler, çok sayıda işçi göçmenin geri dönüşüyle karşılaşabilir bu da iç piyasadaki iş olanaklarının kıtlığı dikkate alındığında sosyo ekonomik durumlarını kötüleştirebilir. Son olarak, işçi dövizindeki keskin bir azalma yerel para biriminin şiddetli değer kaybına neden olabilir.

Göçmen işçi dövizinin büyük hacmine rağmen, bu ülkelerde işçi dövizinin refah üzerindeki etkisine dair araştırmalarda hala bir eksiklik vardır. Bildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar hiçbir ülke karşılaştırma çalışması, işçi dövizlerinin Orta Asyadaki

[1] "Hollanda sendromu, kaynaklardaki canlılığın ardından işlem yapılan sektörün gerçek değerlenmesini ve daralmasıyla karakterize edilen bir mekanizmadır. (Corden ve Neary, 1982). Özellikle işlem yapılan sektör için yayılma etkisi varsa, bu sonuç olarak düşük büyümeye neden olabilir."(Matsen ve Torvik, 2005).

yoksulluğa etkisini incelememiştir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, gelişmekte olan ülkelerde tam ve doğru yoksulluk sayımına ilişkin tahmin yapmak zor olduğundan yoksulluk verilerinde eksiklik vardır. İkinci neden, uluslararası göç ve işçi dövizi verilerinin yapısıyla ilgilidir. (Adams ve Page, 2005). Özellikle Adams ve Page (2005, 1645), gelişmiş ülkelerin kendi sınırları içinde ikamet eden yasa dışı göçmenleri eksik sayma eğilimi gösterdiğini not etmektedir.

Bu tezin bölümü, göç ve işçi dövizlerinin Orta Asyadaki yoksulluğa etkisine ilişkin ampirik kanıtı üreten ilk tezdir. Bu amaçla, çalışma, gelenksel analiz ve verilerin ötesine geçen ve Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan için bir ilk olan özgün hanehalkı anketine dayanmaktadır. Anket, 2013 yılında Dünya Bankası ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) tarafından yürütülmüştür (Dünya Bankası, 2014). Çalışmadaki örneklem üç Orta Asya ülkesindeki 6.300 hanedir ve veriler; istihdam, göç, işçi dövizi, subjektif yoksulluk, hükümet transferleri, finansal servisler ve hanehalkı harcamasından eğitime uzanan çeşitli yönler hakkındaki bilgileri içermektedir.

Bu bölümün geri kalanı, aşağıdaki gibi düzenlenmiştir. 3.2. bölüm, ilgili literatürü incelemektedir. 3.3. bölüm, veri setini tanıtmakta ve ampirik yöntemi tanımlamaktadır. 3.4. bölüm, analiz sonuçlarına yer vermektedir ve Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan'daki yoksulluğa işçi dövizinin etkisini tartışmaktadır. Son olarak 3.5. bölüm, bulguları özetlemekte ve politika çıkarımlarını sunmaktadır.

3.2 Literatür Taraması

Kalkınma çalışmaları literatürü uzun zamandır, göç ve işçi dövizinin, geliri güvenceye almak ve refahı iyileştirmek için hane halklarınca kullanılan araçlar olarak

önemini tanımaktadır. Önceden söz edildiği gibi, yoksulluk ve işçi dövizi arasındaki ilişki konusundaki yoğun literature rağmen, bildiğimiz kadarıyla, hiçbir çalışma, Orta Asyadaki yoksulluk ve işçi dövizi arasındaki bağlantıyı açıkça ele almamamıştır. Yoksullar tarafından doğrudan alınıp, tüketildikleri beklentisiyle, işçi dövizinin yoksulluğu azaltması beklenir. Buna rağmen, literatür bulguları bazen karışık veya tartışmalıdır.

Örneğin Uruci ve Gedeshi (2003) uzun süreyle yasal göçmenleri incelemiş ve uluslararası göçmenlerin çoğunluğunun (%69,7) paralarını ülkedeki ailelerinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için gönderdiğini açıklamışlardır. Diğer ekonomistler, yoksulların işçi dövizi ve uluslarası göçten yararlandığını ileri sürmektedir. Adams (1991, 74), hanehalkı gelirinin işçi dövizini içerdiği kırsal Mısır'da, yoksul hanehalkının sayısının %9,8 azaldığını saptamıştır. Ek olarak, işçi dövizi, yoksul hanehalklarının toplam gelirinin %14,7'sini tutmaktadır. (1991, 74). Ayrıca, Stark ve Taylor, kırsal Meksika'daki "nispeten yoksul" hanehalkarının, "daha varlıklı" hanehalkarından daha fazla uluslararası göçe katkıda bulunma eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. (Stark ve Taylor, 1989). Serino ve diğerleri (2011), gelişmekte olan ülkelerde uluslararası işçi dövizindeki artışın yoksulluğa etkisini incelemiş ve uluslararası işçi dövizinin, gelişmekte olan devletlerdeki yoksulluğun beşte birinde değişken etkisinin olduğunu bulmuşlardır. Özellikle, işçi dövizinin yoksulluğu azaltıcı etkisi, en yoksul beşte birlik kısımda yani daha da yoksul gruptaki bireylerde daha farkedilirdir. (Serino ve diğerleri, 2011).

Buna karşılık, Stahl (1982), göçün "pahalı bir girişim" olabileceğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Lipton (1980) Hindistan'daki 40 köydeki bir çalışmada, kırsal arasındaki eşitsizlikleri artırdığını ve yalnızca daha varlıklı hanehalkılarının,

uluslararası göçten yararlanabileceğini saptamıştır. (Lipton, 1980, 4). Adams (1989), yurt dışından işçi dövizinin, kırsal Mısır'da, kişi başı gelir açısından gelir eşitsizliğini kötüleştirdiğini çünkü baskın olarak daha varlıklıların bu parayı aldığını açıklamaktadır.

Çeşitli ülke çalışmaları, işçi dövizinin yoksulluğu azaltmada önemli bir etkiye sahip olduğunu doğrulamaktadır. Örneğin, uluslararası göçün yoksulluk üzerindeki etkisini incelemek için 71 gelişmekte olan ülkede hanehalkı anketini kullanan Adams ve Page (2005), işçi dövizinin, yoksulluk üzerindeki istatistiksel olarak önemli ve azaltıcı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle, bir ülkenin GSYİH'ında işçi dövizinin payındaki %10'luk bir artış, yoksulluk içinde yaşayan insanlarda %1,6'lık bir azalmaya yol açmaktadır. (Adams ve Page, 2005). Campos ve Lardé de Palomo (2002), 2002 yılında, işçi dövizinin Elsalvador'da ulusal yoksulluk oranını %4,2 kadar azaltmaya ve Gini katsayısını 0,55'den 0,53'e düşürmeye yardımcı olduğunu saptamıştır. López-Córdova ve diğerlerine göre, Meksika'da kentsel seviyede yoksulluğu azaltmada işçi dövizi istatistiksel öneme sahiptir.

Gustafsson ve Makonnen (1993), Lesotho kırsal ve kentsel kesiminde hanehalkı gelirinin %35'inin, işçi dövizinden geldiğini saptamıştır. Bu yüzden, işçi dövizi sıfırlanacak olursa, ortalama kişi başı hanehalkı tüketimi %32 düşecektir ve yoksul kişi indeksi %26 kadar artacaktır. Ayrıca, işçi dövizinin kesilmesi, yoksulluk açığında %52'lik bir artışa neden olacaktır. Taylor ve diğerleri (2005), Meksika kırsalındaki yoksulluk üzerindeki çalışmalarında uluslararası işçi dövizinin etkisini göstermekte ve yoksul kişi ve yoksulluk açığı indekslerinin, uluslararası işçi dövizindeki %10'luk artışla, sırasıyla 0,77 ve 0,53 azalacağını saptamaktadır.

Aydaş ve diğer (2005), Türkiye'deki göçmen işçi dövizi durumunu araştırmış ve alıcı ülkede gelir seviyesi düştükçe, işçi dövizi miktarının arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Semyenov ve Gorodzeisky (2008), Filipinler'deki gelir seviyeleri ile işçi dövizi alan hanehalkının sayısı arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve alınan işçi dövizi tutarlarıyla hanehalkının gelir seviyeleri arasında önemli ve pozitif bir ilişki elde etmişlerdir. Dustmann ve Mestres (2010) Almanya'da yaşayan göçmen işçiler bir örneğini incelemiş ve nispeten düşük gelirli hanehalklarının yalnızca küçük miktarda işçi dövizi aldığını açıklamıştır. Brown ve Jimenez (2008), işçi gönderimlerinin yoksulluğu azaltma konusunda tahmin edilen etkilerinin Fiji ve Tonga'da yoğun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alvear ve Yang (2007) ile Pernia (2008), yayılma etkisinin sonucu olarak Filipinler'de artan işçi döviziyle yoksulluğun azaldığını saptamıştır.

Küçük örnek boyutlarından dolayı, bu bulguların çoğu doğru sonuçları veremeyebilir. Üstelik, yoksullar daima, göç ve işçi dövizine erişemez çünkü herkes, göçe katılacak başlangıç sermayesine sahip değildir. İnkâr edilemeyecek bir şekilde, göçle ilgili giderlerin yanı sıra riskler de en yoksul insanlar için engellerdir. (Stark ve diğerleri., 1988). Adams (2011) çalışmasına göre, göç, yalnızca uluslararası ve ulusal göçmenler arasında değil aynı zamanda göçmenler ve göçmen olmayanlar arasında da eşitsizliği artırıyor gibi görünmektedir. Göçmen gönderileri alan hanelerin davranışları sonucunda yerel piyasadaki mal ve hizmet fiyatlarını artırma eğilimi göstermesinden dolayı işçi dövizi, merkez ve az gelişmiş bölgeler arasında ve memleket içindeki eşitsizlikleri artırmaktadır. Bu yüzden, işçi dövizi en yoksul ve en korumasızlar için mutlaka bir finansal yarar anlamına gelmemektedir.

3.3 Veri ve Yöntem

3.3.1 Veri

Bu bölüm, 2013 yılında Dünya Bankası ve Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu'nun (GIZ) ortak olarak yaptığı hanehalkı anketi (CALISS) verilerini analiz etmektedir. Bu anketler, ulusal, bölgesel ve/veya kentsel/kırsal seviyelere ayrılabilen kapsamlı hanehalkı bilgilerini toplamıştır. (Dünya Bankası, 2013). Veriler Kırgız Cumhuriyetindeki 7.706 bireyini veya 1.500 hanehalkında ve Özbekistan'daki 8.622 birey veya 1.500 hanehalkı, Tacikistan'daki 20.142 birey veya 3.300 hanehalkından toplanmıştır. Veriler, toplam hanehalkı gelir ve yoksulluğu üzerindeki etkilerini testin yanı sıra işçi dövizi, yoksulluk ve göçü sayısallaştırmayı mümkün kılmaktadır. Anketler, Tacikistan, Kırgız Cumhıriyeti ve Özbekistan'daki eğitim, istihdam, göç, işçi dövizi, subjektif yoksulluk, hükümet transferleri, finansal hizmetler ve hanehalkı harcamaları hakkındaki bilgileri içermektedir.

Göçmen hanehalklarının yanı sıra toplam hanehalkı sayısına dair tanımlayıcı ülke istatistikleri çalışmanın "Ek" kısmında verilmektedir. Ankette, Özbekistan'daki hanehalkı reisinin %27,8'i ve Tacikistan'da %33'ü ve Kırgız Cumhuriyetinde %19'u, uluslararası işçi dövizi almıştır. Önemli biçimde, görüşmelere katılan hanehalkı reislerinin çoğunluğu erkektir. Kadınlar, Tacikistan'da göçmen nüfusun %24,9'unu, Kırgızistan'da %25,2'sini ve Özbekistan'da %18,9'unu oluşturmaktadır. Ankete yanıt veren hanehalkı reislerinin ortalama yaşı, 50'dir (işçi dövizi alan hanehalkları arasında 51'dir). Ülkeye göre, ortalama hanehalkı reisinin yaşı Tacikistan'da 50 (işçi dövizi alan hanehalkları arasında 51), Kırgız Cumhuriyetinde 49 (işçi dövizi alan hanehalkarı

arasında 51) ve Özbekistan'da 53 (işçi dövizi alan hanehalkları arasında 52) olduğunu saptanmıştır. Tüm hanehalkları için, göçmen işçi dövizi alan hanehalklarınının %41, %34 ve %26'sı sırasıyla, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki kentsel alanlardayken, %59, %39 ve %36'sı kırsal alanlarda yaşamaktadır.

Ortalama olarak, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da göçmen işçi dövizi almayan hanehalkarıyla karşılaştırıldığında göçmen işçi dövizi alan hanehalkıları, orta öğretim görmüş daha fazla aile üyesine sahiptir. Bu, Tacikistan ve Kırgızistan'daki daha yaşlı hanehalkı mensupları için de doğrudur. Genel olarak bu bulgular, varış ülkesinde daha büyük istihdam ve gelir fırsatlarından yararlanabileceklerinden, eğitimli insanların göç etmesinin daha büyük ihtimal olduğunu öneren beşeri sermaye teorisine uygundur. Veriler ayrıca, göçmen hanehalklarının, göçmen olmayanlara göre daha fazla aile üyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Kırgız Cumhuriyetinde hanehalklarına göçmenler tarafından gönderilen işçi dövizinin aylık tutarı, göçmen işçi dövizi alan hanehalkarı arasında 795 ABD Doları civarında (Ek B, Tablo 9) ve tüm anket katılımcıları arasında 152 ABD Doları civarındadır. Tacikistan'da hanehalklarına göçmenler tarafından gönderilen göçmen işçi dövizinin ortalama aylık miktarı, göçmen işçi dövizi alan hanehalkları arasında 908 ABD Doları civarında ve hem işçi dövizi alan hem de almayan hanehalkarı arasında 300 ABD Doları civarındadır (Ek A, Tablo 7). Özbekistan'da, hanehalklarına göçmenler tarafından gönderilen işçi dövizinin ortalama aylık miktarı, göçmen işçi dövizi alan hanehalkları arasında 740 ABD Doları civarında (Ek C, Tablo 11) ve tüm anket katılımcıları arasında 206 ABD Doları civarındadır. Özbekistan'da döviz karaborsası 2016'daki hükümet

değişikliğine kadar yürürlükte kaldı ve 2017 yılında kaldırıldı. Resmi döviz kuru, gerçek fiyatları yansıtmadığından, çalışmada karaborsa döviz kuru kullanılmıştır.

Tacikistan'daki ortalama aylık kişi başı gıda harcaması 259,1 Tacikistan Somonisiydi (TJS) (54,4 Dolar) ve ortalama hanehalkı kişibaşı harcaması 562,7 TJS'ydi (118 ABD Doları). Aynı zamanda, Tacikistan'da işçi dövizi alan hanehalkarının kişi başı gıda harcaması 220 TJS (46 Dolar) ve kişi başı hanehalkı harcaması 99 Dolar civarındadır. Kırgız Cumhuriyetinde, aylık kişi başı gıda harcaması, 4.576 Kırgız Somu (KGS) (93 ABD Doları) ve işçi dövizi alan hanehalkları arasındaysa 3.628 KGS'dır. (74 ABD Doları). Kişi başı hanehalkı harcamaları, tüm hanehalkları arasında 10.311 KGS (210 ABD Doları) ve işçi dövizi alan hanehalkları arasında 8.436 KGS'dır (172 ABD Doları). Özbekistan'da, kişibaşı ortalama gıda harcaması 143.400 Özbekistan Somu (UZS) (53 ABD Doları) iken, işçi dövizi alan hanehalkları arasında 121.000 UZS (yaklaşık 45 Dolar)dır. Aynı zamanda kişi başı hanehalkı harcaması, 325.000 UZS (120 Dolar)dır.

Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki hanehalklarının yarısından fazlası, göçmenlerinin olmadığını rapor etmiştir (%72). Genel örneklem içinde göçmenlerin sayısı, Tacikistan'da 2.348, Kırgızistan'da 682 ve Özbekistan'da 829'du. Anket sonuçlarına göre, Tacikistan'da yaş bakımından çoğu göçmen yaşamlarının otuzlu evrelerindedirler. Göçmenlerin toplam sayısının %38'i civarı veya örnekteki 901 birey, bu sınıfa düşer. Göçmenlerin yaklaşık %28'i veya 668 birey, 30- 39 yaşları arasındadır ve göçmen örneğinin yalnızca %20'den azı veya 461 insan, 40-49 yaşı arasında. Eğitim geçmişine ilişkin olarak göçmenlerin çoğunluğu yalnızca orta öğretimi bitirmişti ve çalışmadaki göçmenlerin yalnızca %16'sı, yüksek öğrenim mezunu olduğunu bildirmişti.

Örnekteki göçmenlerin yaklaşık %70'i, orta öğretim mezunu bireyleri kapsıyor. Bu seviye için makul ABD eşdeğeri, ortaokul mezunu olabilir. %55 civarı, lise seviyesindeki eğitimi tamamlamış. Örnekte özel veya teknik orta öğretimi bitirenler, göçmenlerin yaklaşık %15'ini oluşturuyor.

Yaşa göre Kırgızistan'daki çoğu göçmen, otuzlu yaşlarındadır. Toplam göçmen sayısının yaklaşık %50'si, 20-29 yaşları arasındadır. Örnekteki göçmenlerin ikinci en büyük grubu, 30-39 yaşlarında. Eğitim durumlarına göre, göçmenlerin çoğunluğu orta öğretim mezunu. Çalışmadaki göçmenlerin yalnızca %21'i yüksek öğretim mezunu olduğunu bildirdi. Göçmenlerin yaklaşık %74'ü, bir ortaöğretimi bitirmişti ve yaklaşık %5'i temel ortaöğretimin dışında bir eğitim seviyesini başarmamıştı.

Kırgızistan'a benzer şekilde Özbekistan'da, hanehalkılarının yarısından fazlasında (%65) göçmen yoktur. Yaşa göre göçmenlerin çoğunluğu yaşamlarının otuzlu evrelerindedirler (yani 20-29 yaş). Bunu 30-39 yaş arasındakiler izliyor. Göçmen eğitim seviyeleri Tacikistan'a benzerdir. Göçmenlerin çoğu (yaklaşık %80), teknik eğitim mezunuyken, yalnızca %7'si yükseköğretimi tamamlamış ve göçmenlerin %8'i yalnızca temel orta öğretimi bitirmiş.

3.3.2 Ampirik yöntem

Bu bölümde hanehalkı tarafından alınan uluslararası göçmen işçi dövizinin, hanenin yoksul olma olasılığını nasıl etkilediğini analiz edeceğiz. Hane başına harcamaları yoksulluk sınırının altında olan bir hanede yaşayan bireyler yoksul olarak tanımlanmıştır (1,9 ABD doları altında olanlar). Yoksulluğu hanehalkı düzeyinde tanımlamamız için hanede yoksulluk altında yaşayan tüm bireylerinin ortalamasını

alıyruz[2]. Yoksulluk sınırını belirlemek için çok sık kullanılan bir yol, bir kişinin günlük 2.100 kalori alımına izin veren gıda maliyetini hesaplamaktır (Deaton ve Drèze, 2008). Ancak bu, oldukça karmaşık bir yöntemdir. Bunun yerine bu çalışmada, Dünya Bankasının -günlük tüketimi 1,9 dolara eşit olan- düşük gelirliler dışında tüm ülkeler için önerdiği yoksulluk sınırı tanım olarak seçilmiştir. Aynı yoksulluk sınırı, insan sayısı oranı, yoksulluk açığı indeksi ve yoksulluk açığı indeksinin karesini hesaplamak için kullanılmıştır.

İnsan sayısı oranı, yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun tam yüzdesini belirtir. İkinci yoksulluk ölçüsü, yoksulların ortalama giderinin, yoksulluk sınırından ne kadar eksik olduğunu belirten, yüzde olarak ölçülen yoksulluk açığıdır. Örneğin, %10'luk bir yoksulluk açığı, ortalama yoksul kişinin harcamasının (gelirinin), yoksulluk sınırının %90'ı olduğunu kasteder. Yoksulluğun şiddetini belirten son ölçüm, yoksulluk açığının karesidir: "yoksulluk sınırının oranı olarak ifade edilen yoksulluk sınırının altındaki aralığın karesinin ortalamasını ölçer ve yoksulların dağılımına hassastır." (Serino ve diğerleri. 2011, sayfa 28), ayrıca bakın Adams ve Page, 2003'e).

Brown ve Jimenez (2008)'i izleyerek, diğer hanehalkı özellikleri ve hanehalkı özellikler ile alınan işçi dövizini içeren birtakım açıklayıcı değişkenin yer aldığı bir nitel bağımlı değişken modelini tahmin etmekteyiz. Modelimiz, aşağıdaki gibi yazılabilir:

[2] Hane halkı üyeleri başına düşen tüketimi hesaplamak için toplam tüketimi hesaplayarak ardından bu değişkeni hane halkı boyutuna böldük. Eğer bu rakam 1.9 Amerikan dolarından düşük ise, hane halkı üyeleri yoksulluk oranı altındadır ve hane halkı yoksul olarak anlıyoruz.

$$\Pr(poor_i = 1) = \Phi(\alpha_0 + \alpha_1 remit_i + \alpha_2 X_i). \quad (1)$$

Bu model, Φ'nın dağılımının normal olduğu varsayılan tipik bir probit modelidir. X_i, yoksul olmayı etkileyebilecek diğer hanehalkı özellikleri ve bireysel özelliklerin bir vektörüdür. Bu vektör bireyin yaş[3], cinsiyet, eğitim düzeyi, hanehalkının büyüklüğü, kentsel/kırsal düzen, hanedeki çocuk sayısını içerir. Katsayıların elde edilmesinden sonra, bir kimsenin yoksulluğa düşme olasılığına dair tüm bağımsız değişkenlerin marjinal etkilerini tahmin ediyoruz. Model, doğrusal olmadığından marjinal etkilerin büyüklüğü de sabit değildir. Analiz için, örnekteki değişkenlerin ortalama değerlerindeki marjinal etkileri tahmin etmekteyiz. Ayrıca, aynı modeli, bir kimsenin göç kararı için de kullanmaktayız.

Açıklayıcı değişkenlerin seçimi, literatürü (Haughton ve Khandker, 2009) ve hipotezlerimizi takip eder. Yoksulluk genellikle beceri ve fırsat eksikliğiyle ilişkilidir. Diğer açıklayıcı değişkenler arasına, hane reisinin yaş ve cinsiyeti, çocukların bulunup bulunmaması, yerleşim yeri (kırsal veya kentsel yerleşim) ve hanehalkı büyüklüğü dahil edilmiştir. Hane reisinin eğitim düzeyi hanehalkı üyelerinin potansiyel becerilerinin göstergesiyken, bu değişkenler ekonomik fırsatlara erişimi ifade etmektedir. Son olarak, ana hipotezimizi test etmek için eğer varsa işçi dövizinin büyüklüğünü eklenmiştir.

Genelde, bir kimse Ençok Olabilirlik Yöntemini (1) için uyguladığında, (1) nolu denklemin tahmini oldukça basittir. Ancak çalışmamızdaki işçi dövizi, yoksulluğun bir

[3] Hanehalkı reisinin yaşı

dışsal faktörü olmayabilir çünkü göç, seyahat ve konaklama giderlerini içerir. Bu itibarla, kendi üyeleri işçi olarak göç eden hanehalkları en baştan yoksul olmayabilir. IV (araç değişken) tahmincisi, popüler bir araç olmasına rağmen, güçlü araç değişkenlerin olmaması nedeniyle nadiren tümüyle ikna edicidir. Bu yüzden, göçün toplam etkisini tahmin etmeye çalışmaktayız. Adams (2004) çalışmasını takiben, kendi hane üyelerini göçmen olarak göndermeyen göçmen aileler için gelir seviyelerini tahmin etmekteyiz. Bu karşıolgusal gelir seviyelerini ürettikten sonra, bu göçmenler iş için yurtdışına seyahat etme fırsatına sahip olmazlarsa muhtemelen ortaya çıkacak yoksulluk oranını ve diğer yoksulluk ölçülerini hesaplayabiliriz. Sonuçlar, içsellik kapanına düşmeden göçün ve işçi dövizinin refah etkilerine dair tarafsız çıkarımlarda bulunmamıza izin verir.

3.4 Sonuçlar ve tartışma

Yoksulluk modelinin (1) tahmin sonuçları, Ek A Tablo 1-4'te sunulmaktadır. Marjinal etkiler, değişkenlerin örnek ortalamalarından tahmin edilmektedir. Standart hatalar, (örnek ortalamaları civarındaki marjinal etkileri doğrusallaştıran ve doğrusal yaklaştırmanın varyansını alan) delta yöntemi kullanılarak tahmin edilir. Daha büyük hanehalkı büyüklüğü, beklendiği gibi yoksulluk olasılığını artırır. Ailedeki fazladan bir kişinin etkisi yoksul olma olasılığını Özbekistan'da %1,44, Kırgızistan'da %1,14 ve Tacikistan'da %1,93 arttırmaktadır.

Hanehalkı reisinin yaşının yoksulluk üzerindeki etkisi, Tacikistan'da veya Özbekistan'da istatistiksel olarak anlamlı değilken Kırgız Cumhuriyeti için istatistiksel olarak anlamlıdır: İlave 10 yaş, yoksul olma olasılığını %1.14, düşürmektedir. Genç ailelerin Kırgızistan'da yoksul olma olasılığı daha savunmasız olmalarından dolayı daha

yüksektir. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da hanehalkı reisinin cinsiyeti, hanehalkının yoksul olma olasılığını etkilememektedir. Kırgızistan'da kentsel nüfusun yoksul olma olasılığı kırsal alana göre daha yüksektir (%4,92). Özbekistan'da ise kentsel nüfusu yoksulluk oranı daha düşüktür (%5,83). Tajikistan'da, kırsal veya kentsel ortam bir kimsenin yoksulluğa düşme olasılığını etkilememektedir. Eğitim sonuçları büyük ölçüde beklentilerle uyumludur. Her tür eğitimdeki artış yoksulluk olasılığını azaltmaktadır. Kırgızistan'da ortaöğretim yoksulluğa düşme olasılığını %4,79, teknik eğitim % 5,77 ve yükseköğretim ise % 5,93 azaltmaktadır. Tacikistan için ortaöğretim yoksulluk olasılığını %7,2, teknik eğitim %11,6 ve yükseköğretim ise %17 azaltmaktadır. Son olarak Özbekistan için ise yalnızca yükseköğretim yoksulluk olasılığını %8,9 azaltmaktadır.

Okul öncesi yaştaki çocuklar (0-6 yaş) ve okul çağındaki çocuklar (7-16 yaş), Özbekistan'da hane halkının yoksul olma olasılığını sırasıyla %3,05 ve %1,87 arttırmaktadır. Tacikistan'da okul öncesi yaştaki çocuklar (0-6 yaş) ve okul çağındaki çocuklar (7-16 yaş), hane halkının yoksulluk olasılığını sırasıyla %2,58 ve %2,56 oranında arttırmaktadır. Çalışmadaki ilginç bir sonuçta, Kırgızistan'daki yoksulluğu çocukların varlığının etkilemediğidir (Ek A Tablo 1-4).

Üç ülkede de hanehalkı düzeyinde yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, uluslararası göçmen işçi dövizlerinin yoksulluk olasılığını önemli ölçüde etkilemediği görülmektedir. Bu sonuca göre, en akla yatkın açıklama, göç eden insanların ilk etapta yoksul olmayan hanelerden geldiğinin düşünülmesidir.

3.5 Politika çıkarımları ve sonuç

Bu çalışmada, uluslararası göç ve işçi dövizinin Orta Asya'daki yoksulluğu azalttığına ilişkin istatistiksel kanıtlar sunulmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde ilk olarak, hanehalkı düzeyinde uluslararası göç ve işçi dövizinin, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yoksulluğu azaltmada istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olmadığı saptanmıştır.

Bu sonuçlara, konuya daha ayrıntılı olarak bakma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Mevcut literatürün de ifade ettiği gibi, işgücü göçü ve işçi dövizlerine ilişkin çeşitli çalışmalar var olmasına rağmen, halen detaylı bir araştırma eksikliği görülmektedir. Özellikle birçok araştırma, işçi dövizlerinin ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltmadaki etkisinin açık olduğunu ileri sürerken, diğer araştırmaların görüşleri bu ifadeyle uyumlu değildir. Bu yüzden, bu çalışma, bir ülkedeki yoksulluk seviyelerindeki artış/azalma ile işçi dövizleri arasındaki ilişkinin ampirik kanıtını sunmaya çalışmakta ve böylece bu araştırma literatürdeki eksikliği doldurmaya çalışmaktadır.

Çalışmadan elde edilen bulgular, yoksullukta sürdürülebilir bir azalmayı sağlamak için uygun politikalara gerek olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle karar vericiler kendi ulusal kalkınma stratejilerini tasarladıklarında göç ve işçi dövizlerinin önemini unutmamalıdırlar. Yoksulluğu azaltmak için, karar vericiler, kısa vadede yurt dışındaki yoksul işçileri destekleyen politikaların üzerinde durmalıdır. Bu hem yoksul ailelerin gelirini artıracak hem de döviz rezervlerini yükseltecektir. Buna ek olarak, hükümetler, girişimcilik, sağlık hizmeti ve eğitim yatırımlarını desteklemek için işçi dövizlerinin kalkınma üzerindeki etkisini de dikkate almalıdırlar.

Aynı zamanda uzun vadede yoksulluğu azaltmak için işçi dövizleri ve göç tek başına yeterli değildir yani güçlü bir ekonomik politikanın yerine geçemezler. Bu nedenle, yoksulluğu azaltacak önlemleri incelerken, hükümetler, ayrıca en hassas gruplara ve bu grupların dirençlerini artırmaya odaklanmalıdır. Bu çalışma, diğer koşullar sabitken, genelde genç, kabiliyetli bireylerin, işsizler arasında olduğunu ve bir iş bulmak ve beceri ve deneyim edinme fırsatı olarak görülen göçe katıldığını saptamıştır. Kadınlar, yerel işgücü piyasalarında iş bulmada güçlüklerle karşılaştığından ve sonuç olarak sıklıkla işsiz olduğundan cinsiyet de yoksul olma olasılığını etkileyen bir faktördür.

Yoksulluğu etkileyen bir diğer önemli faktör ise eğitimdir. Daha yüksek kişi başı tüketime sahip hanelere ait erkekler ve kadınlar genelde daha yüksek eğitim seviyesine sahiptirler. Aynı zamanda, göç oranlarının, genel orta veya meslek diplomasına sahipler arasında daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, eğitim politikaları ve eğitim programlarını ulusal kalkınma ihtiyaçları ve öncelikleri, uluslararası kalkınma stratejileri ve işgücü piyasanın gereksinimleriyle eşleştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu eşleştirme, muhtemelen genç insanları teşvik edecek, aşırı yoksulluğa karşı savaşacak ve gençler için küreselleşmenin yararlarının en yükseğe çıkarılmasına izin verecektir. Hükümetler ayrıca, işçi dövizlerini teşvik edecek, dönen göçmenleri ulusal kalkınmaya dahil edecek veya kentsel iş teşvikine geçişi destekleyecek stratejileri de geliştirmelidir. Son olarak, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgız Cumhuriyeti'ndeki işgücü göçü alanındaki durumu anlamayı amaçlayan bir dizi kapsamlı çalışma, bilgiyi artırmak ve daha iyi politika seçeneklerini sağlamak üzere düzenli olarak yürütülmelidir.

4. GÖÇMEN İŞÇİ DÖVİZLERİNİN BEŞERİ SERMAYEYE ETKİLERİ: ORTA ASYA'DAKİ SAĞLIK VE EĞİTİM SONUÇLARI

4.1 GİRİŞ

Dış göç olgusu, 1991 yılında Sovyetler Birliğinin yıkılmasından başlayarak, Orta Asya ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Sovyetler Birliğinin 15 ayrı devlete bölünmesinden sonra, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan dahil Orta Asya'nın yeni bağımsız milletlerinin tümü, sonradan önemli işgücü çıkışlarına neden olan bir on yıllık ekonomik çöküş yaşamıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) bünyesinde (dış devletler hariç) vizesiz seyahat ve coğrafi yakınlığın yanı sıra yaşam standartları ve ekonomik kalkınmadaki farklılıklar, işçileri, işgücü arzının aşırı olduğu ve ücretlerin çok düşük olduğu Orta Asya ülkelerinden, Rusya ve Kazakistan'a göç etmeye teşvik etmiştir. Göçmen işçi dövizleri ve göç, bunların kalkınma ve refah sonuçlarını anlamaya çalışan akademisyenlerin ve politika yapıcıların dikkatini çekmiştir.

İşçi dövizleri, göçmen işçilerin ara sıra veya düzenli olarak ailelerine gönderdikleri kazançlardır. Birçok makale, göçmen işçi dövizlerinin göçmenlerin memleketlerindeki beşeri sermayenin gelişimine katkıda bulunup bulunmadığına dair çelişkili sonuçlar göstermiştir. (Mara ve diğerleri, 2012). Sri Lanka, El Salvador ve Sahra altı Afrika'da yapılan çalışmalar, işçi dövizi alan hane halklarının çocuklarının daha düşük okul bırakma oranlarının olduğunu ve bu hane halklarının çocukları için özel öğretime daha fazla para harcadığını saptamıştır. Sri Lanka'da, işçi dövizleri, hane halklarının, sağlığa daha fazla harcama yapmasına imkan vermektedir. Sahra altı Afrika'sından elde edilen bulgular, göçmen işçi dövizlerinin sağlık ve eğitim sonuçları

üzerindeki olumlu etkisini ortaya çıkarmıştır. Pakistan'da Nasir ve diğerlerinin (2011) çalışması, işçi dövizlerinin, ebeveyn eğitiminin olmadığı öğretim üzerinde önemli olumsuz etkisinin olduğunu göstermiştir. Yine de ebeveynler geçmişte okula gitmişlerse bu bulgular önemsiz hale gelmektedir.

İşçi dövizleri, sıklıkla yüksek sosyal getirisinin olduğu eğitim, girişimcilik ve sağlık yatırımlarıyla ilişkilendirilir. (Mara ve diğerleri, 2012). Bu çalışmada, işçi dövizlerinin Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki sağlık ve eğitim üstündeki etkileriyle ilgileniyoruz. Bu ülkeler, çok sayıdaki işçi göçmen sayısı ve ülkelerin GSYİH'ında (gayrisafi yurt içi hasılasında) işçi dövizlerinin payının yüksek olmasından dolayı seçilmiştir. Özbekistan'daki göç ve işçi dövizlerine dair hanehalkı verilerinin yokluğu, bu olguya dair önceki çalışmaları engellemiştir. Bu çalışmanın yeniliği, Özbekistan için mevcut iyi nitelikteki verilerdir.

Göçmen işçi dövizleri ile eğitim ve sağlık arasındaki etkileşimi incelerken, aşağıdaki önemli sorular ele alınmıştır. Göçmen işçi dövizlerinin, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki eğitim ve sağlık değişkenleri üzerinde herhangi bir etkisi var mıdır? Eğer varsa, bu etkinin önemi nedir? Bu sorulara ampirik kanıt sağlama çabaları, çelişkili görüşleri ortaya çıkarmıştır. Bu makale, bölgedeki üç ülkenin verilerini kullanarak, işçi dövizlerinin Orta Asya'daki eğitim ve sağlık sonuçlarına etkisine dair güçlü bir tartışmanın ampirik dayanağını sağlamaya çalışmaktadır.

Bu makale, aşağıdaki gibi yapılandırılmaktadır. İkinci bölümde bir literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölüm, ampirik metodoloji ve veri tanımını

sunmaktadır. Çalışmanın sonuçları ve tartışması dördüncü bölümde yer alırken beşinci bölümde politika önerilerine yer verilmiştir.

4.2 LİTERATÜR TARAMASI

Göç ve işçi dövizleri, güçlü bir yoksullukla mücadele aracı olmuştur. Göçmenler tarafından gönderilen işçi dövizlerinin tutarı, resmi dış yardımı aşmıştır. (Stojanov ve Strielkowski, 2013). İşçi dövizleri, Nepal'de yoksulluğun önemli ölçüde azalmasına katkıda bulunmuştur. (Dhakal ve Phuyal, 2014). Nepal gibi, Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan dahil birçok düşük ve orta gelirli ülke, göçmenlerin gönderdikleri kazançlar sayesinde yoksulluk oranlarında düşüş yaşamaktadır. (Murodova, 2018). Bu nedenle, işçi dövizleri, yerel olarak kazanılan gelirle erişilemeyen mallara erişim sağlayarak, hanehalklarının refahını büyük ölçüde iyileştirmektedir.

İşçi dövizlerinin, beşerî sermaye ve insani gelişmişliğin iki temel bileşeni olan sağlık ve eğitim üzerindeki etkisini anlama çabaları, şu ana kadar, farklı bulgulara neden olmuştur. Bir taraftan araştırmacılar, göçmen hanehalklarının çocuklarının sağlık ve eğitim durumunun işçi dövizlerinden dolayı iyileşme eğilimini gösterdiğini saptamıştır ancak diğer taraftan bu etkilerin açık olmadığını hatta negatif olduğunu gösteren kaynaklar da vardır. Sahra altı Afrika'dan elde edilen ampirik bulgular (U. Amakom ve C.G. Iheoma, 2014), işçi dövizlerinin, seçilen ülkelerdeki sağlık ve eğitim sonuçlarını olumlu ve önemli derecede etkilediğini belirtmektedir. "İşçi dövizlerindeki her yüzde 10 artış için, ilköğretimdeki eğitim başarısı, ortalama yüzde 4,2, ortaöğretim başarısı, %8,8 ve sağlık çıktıları, yüzde 1,2 artmaktadır". (U. Amakom ve C.G. Iheoma, 2014). Ülkelerin heterojenliğini dikkate aldıktan sonra, sonuçlar, işçi dövizlerinin gelişmekte olan alıcı

ülkelerde (18 Sahra altı Afrika ülkesi) eğitim ve sağlık sonuçlarındaki hızlandırıcı iyileştirmelerde önemli bir faktör olmayı sürdürdüğünü onaylamaktadır.

Lu ve Treiman (2007), Güney Afrika'da işçi dövizi alan hanehalklarının, göçmen hanehalkı olmayan akranlarına göre daha fazla yüksekokula kayıt eğilimine sahip olduğunu açıklamaktadır. Ekvador'daki işçi dövizleri ile çocuk eğitimi arasındaki ilişkinin analizi (Benedictis, Calfat and Jara, 2010), işçi dövizlerinin çocuk eğitiminde olumlu bir rol oynadığına dair önceki beklentiyi doğrulamaktadır. Ayrıca, 11 Latin Amerika ülkesinde yapılan çalışmalara ilişkin olarak, Acosta (2007), etkisinin sıklıkla nüfusun özel gruplarıyla sınırlı olmasına rağmen, işçi dövizlerinin, eğitim üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu saptamaktadır. İlginç şekilde, Köllner (2013) Tacikistan'daki araştırmasında, eğitim zorunlu olduğu sürece, işçi dövizlerinin eğitim başarılarını olumlu olarak etkilediğini ve zorunlu olmadığında ise olumsuz şekilde etkilediğini saptamıştır. Aynı zamanda, McKinzie ve Rapoport (2005), 16-18 yaşındaki çocukların okula gitmesine işçi dövizlerinin önemli derecede olumsuz etkisini göstermiştir. Özellikle bu olumsuz etki, anneleri yüksek eğitimli çocuklar ve erkekler için daha güçlüdür. Bu sorun, kendi ülkelerine işçi dövizini geri gönderen hanehalklarının erkek üyeleri, yurt dışında olduğundaki düşük okuma motivasyonuyla ilgilidir.

Anderson ve Kroeger (2014), işçi dövizlerinin Kırgızistan'da çocukların okula kaydını ve hanehalklarının eğitim harcamasını nasıl etkilediğini bulmuştur. Çalışmaları, işçi dövizlerinin okul kaydını ulusal seviyede olumsuz olarak etkilediğini meydana çıkarmıştır. İşçi dövizi alıcı hanelerdeki 14-18 yaşındaki erkek çocukların, diğer ailelere göre okullara daha düşük kayıt olasılığı varken, kız çocukları, göç ve işçi dövizlerinden etkilenmemektedir. İlginç bir şekilde, işçi dövizi alan hanehalkları, işçi dövizi almayan

hanehalklarına göre eğitime daha az harcama yapma eğilimi göstermektedir. Bu çalışmadaki eğitim harcamaları, kitaplar, üniformalar, okul ve kütüphane ücretleri, vb. olarak ele alınmıştır. Ancak, işçi dövizlerinin olumsuz etkilerinin, ülkedeki en zengin bölge olan kuzey bölüm hariç ülke çapında yaygın olduğu vurgulanmalıdır. Kuzeyde, hanehalkları, işçi dövizlerini okul kaydını olumlu şekilde etkileyen ve eğitim harcamalarını artıran beşerî sermaye için kullanmaktadır.

Diğer taraftan, Kugler (2005), işçi dövizlerinin, alıcı hanehalkları için okullaşma fırsatlarını iyileştirdiğini ve beşerî sermaye oluşumunun genişletilebileceğini saptamaktadır. Ayrıca, alıcı hanehalkları tarafından beşerî sermaye arzındaki artışın, işgücü talebinin menşe ülkede arttığından iş yaratmayı teşvik ettiğini tespit etmiştir.

Düşük gelirli ailelerin bütçe sınırlamasını azaltan işçi dövizleri, beşerî sermayeye yatırımlarını da artırmaktadır. (Dustmann, 2011). Örneğin, Mısır için Elbadawy ve Roushdy (2010), Latin Amerikalı ülkelerin bir örneklemesi için Acosta ve diğerleri (2007), Ekvador için Calero ve diğerleri (2009), Peru için Ilahi (2001), Zambiya için Jensen ve Nielsen (1997), Meksika için (McKenzie ve Rapoport, 2006) da likidite sınırlamalarını kaldırmada işçi dövizinin rolüne dair geniş bir tartışmayı sağlamaktadır. İşçi dövizlerinin eğitim üzerine etkisine dair çalışmada, Acosta (2006) ve Lopez-Cordoba (2005), işçi dövizlerinin kredi sınırlamalarını rahatlatmasıyla uyumlu olarak, düşük gelirli hane halklarındaki çocukların eğitime erişiminde göçün olumlu etkilerini saptamıştır. Eğitime ilişkin olarak, göç ve işçi dövizlerinin etkisinin iki kanaldan olduğu görülmektedir: birincisi, bir göçmen aile, doğrudan finansal destek yoluyla daha fazla çocuğu eğitebilir ve ikincisi, eğitime yönelik genel tutumun, eğitilmeyi daha fazla takdir yönünde değiştiği görünmektedir. (Mara ve diğerleri, 2012). Yazarlar, işçi dövizlerinin,

bir ailenin gelişimine katkıda bulunabileceğini, ancak aynı zamanda, bunların, yüksek derecede güvensiz gelir kaynakları olabileceğini çünkü, ailenin, para akışının durma anında yoksulluğa geri düşebileceğini ileri sürmektedir. Jensen ve Nielsen (1996), yoksulluğun, çocukların eğitime erişmesini önlediğini göstermektedir. Ancak, işçi dövizleri, ailenin yoksulluğa düşme olasılığını azaltabilir.

Eğitim üzerindeki etkisine ek olarak, işçi dövizlerinin göç veren ülkeler için önemi; başta çocuklar olmak üzere, iyileşmiş sağlık durumları bakımından alıcıların refahıyla da ölçülür. Üyeleri, yurt dışında göçmen işgücü olan hane üyelerinin daha düzenli doktor ziyaretinin, işçi dövizlerinin alınmasından olduğu varsayılmaktadır. İşçi dövizlerinin, daha iyi bakımın satın alınması ve beslenme yoluyla sağlık sonucunu iyileştirmeye yardımcı olması beklenmektedir.

Göçün sağlık sonuçlarını etkileyebildiği olası kanalları açıklamak için Grossman sağlık üretim fonksiyonu yaklaşımı kullanılmıştır. (Grossman M., 1972). İlk kanal, hane halklarının gıda ve sağlık hizmetlerine ek harcamalarına izin veren işçi dövizleri ve geri gönderilen tasarruflar aracılığıyla gelir ve refaha göçün doğrudan etkisidir. İkincisi, göçmenler, daha yüksek sağlık erişimine neden olacak aynı tutardaki finansal kaynaklara izin veren sağlık bilgisini edinebilir. Göçün hem refahı hem de sağlık bilgisini yükselterek bu iki kanal aracılığıyla sağlık sonuçlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Amuedo-Dorantes ve Pozo (2009), işçi dövizlerinin, Meksika'da sağlık harcamasını arttırdığını göstermiştir. Çalışmaları, işçi dövizi gelirindeki her 100 pezo artışta yaklaşık 6 pezonun, sağlığa harcandığını açıklamaktadır. İşçi dövizleri diğer hane halkı gelir kaynaklarının karşıladığının yaklaşık üç katı kadar sağlık harcamasını

karşılamaktadır. Benzer şekilde, Amuedo –Dorantes ve Pozo (2011), çalışmalarında, işçi dövizi geliri ile sağlık harcamaları arasındaki bağlantıya ilişkin analiz sunmaktadır. Yazarlar, artan sağlık harcamalarında işçi dövizi gelirinin potansiyel etkisinin olduğunu ileri sürmektedir. İşçi dövizindeki artışlar, diğer harcamalardan daha faza sağlık harcamasını etkilemektedir.

Diğer yandan, Kolombiya'daki çalışmalarında Medina ve Cardona (2010), uluslararası işçi dövizlerinin sağlık harcaması üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ancak, işçi dövizlerinin eğitim üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmalarında, Kolombiya'da işçi dövizlerini alan hane halklarının işçi dövizi almayan hane halklarına göre toplamda yaklaşık yüzde 10 daha fazla harcama yaptığını açıklamaktadırlar. Kabki (2003), Hollanda'da kalan ve çalışan, Gana'daki Aşanti kırsal alanındaki göçmenlerin çoğunun ülkelerindeki topluluklara gönderdikleri işçi dövizlerinin asıl olarak tıbbi harcamalar için kullanıldığını ileri sürmektedir. O zaman bir başlangıç hipotezi, bir aile üyesinin göçünün, tüm aile için bir sigorta biçiminde işlev görebileceğidir.

Tersine, Kanaiaupuni ve Donato (1999), muhtemelen aile ayrılıklarının yıkıcı etkisi yüzünden, başta bebek ölüm oranındaki bir artış olmak üzere çocuk sağlığı üzerinde göçün ve işçi dövizlerinin olumsuz bir etkisini saptamıştır. Yine de bu yıkıcı etki, yalnızca göçün ilk aşamasında gözlenmektedir. Uzun vadede, işçi dövizleri, bebek ölüm oranında önemli azalmalara neden olmaktadır. Yazarlar, köy göç modellerinin, memleketlerdeki bebeklerin hayatta kalma sonuçlarını nasıl etkilediğini incelemiştir. Bu çalışmanın bulguları, göçün bebek ölüm oranı üzerindeki etkilerinin zamanla iyileştiğini göstermektedir. İlk aşamalarında göç aileler için yıkıcıdır, ancak uzun vadede, yerel

kurumların ve toplum hayatının parçası olduğundan hanehalkının hayatta kalmasını desteklemektedir.

Uzun vadede, göç, olumlu etkiye neden olmaktadır çünkü, yaşam standardını ve bebeklerin hayatta kalma olasılıklarını artırarak, yerel yaşamın kurumsallaşmış bir parçası haline gelmektedir.

Ancak, bu çalışmalar, etkileyici ve yol gösterici olduğu kadar, kapsayıcı değildir: Yalnızca birkaçı, Orta Asya'nın gelişmekte olan ülkelerine dayalıdır, bu nedenle bulguları ve politika sonuçları, bölgesel kapsam ve genellikten yoksundur. Örneğin, (Köllner'in, 2013) çalışması, yalnızca Tacikistan'a odaklanır ve işçi dövizlerinin eğitime erişime etkisini araştırır. Sağlık harcaması gibi beşerî sermaye ve kalkınma bileşenlerinin ve diğer ülkelerin analiz dışında tutulması bu çalışmaların sınırlı sonuçlara ulaşmalarına neden olmaktadır. Bu yüzden, bulgularının, gelişmekte olan Orta Asya ülkeleri için daha geniş bir yaklaşıma sahip olup olmadığını görmek için uygun coğrafi kapsam ve değişkenleri modellere ekleyerek bu çalışmaların kapsamının genişletilmesi gerekmektedir.

4.3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

4.3.1 VERİ SETİ

Bu çalışma, 2013 CALISS hanehalkı anketi verilerini kullanmaktadır. Anket, ulusal, bölgesel ve kentsel/kırsal seviyelere ayrılabilecek kapsamlı hanehalkı bilgilerini toplamıştır. Veriler, Tacikistan'daki 3.300 hane veya 20.142 birey için, Özbekistan'daki 1.500 hane veya 8.622 birey için ve Kırgızistan'daki 1.500 hane veya 7.706 birey için

toplanmıştır. Bu anket, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki eğitim, istihdam, işçi dövizleri, öznel yoksulluk, hükümet transferleri, finansal hizmetler ve hane harcamalarına dair bilgileri içermektedir.

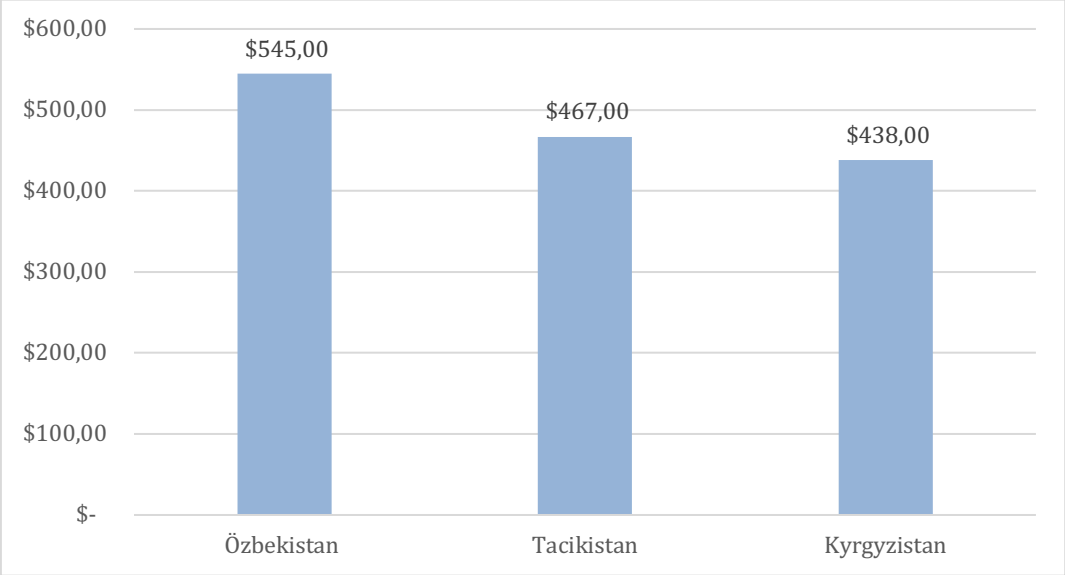
CALISS, Dünya Bankasının LSMS (yaşam standartlarını ölçüm çalışması) anketine dayanmaktadır ve bu ankete, göç ve işçi dövizlerine dair bilgileri eklemektedir. CALISS hem kalan hane üyelerinin hem de fiili olarak göç eden üyelerin eğitim, göç ve istihdam geçmişine dair verileri toplamak üzere tasarlanması bakımından önemlidir. Koska ve diğerlerine (2013) benzer olarak, bir göçmen hanesini, güncel olarak yurt dışında çalışan en az bir üyesi olan hane olarak tanımlıyoruz ve bir işçi dövizi alan haneyi, aynı hanenin yurt dışında çalışan diğer bir üyesinden nakit/ayni yardım alan en az bir üyesi olan bir hane olarak tanımlıyoruz.

Göçmen hanelerinin yanı sıra, hanelerin toplam sayısına dair betimleyici istatistiklere, EK E, F ve G bölümlerinde yer verilmektedir. Ankette, Özbekistan'daki aile reislerinin %27,8'i ve Tacikistan'da %33'ü, Kırgız Cumhuriyeti'nde ise %19'u, uluslararası işçi dövizi almıştır. Önemli biçimde, görüşmelere katılan hanelerin aile reislerinin çoğunluğu, erkeklerdir. Aile reisinin kadın olma oranı Tacikistan'da %24,9, Kırgızistan'da %25,2 ve Özbekistan'da %18,9'dur. Ankete yanıt veren hanelerin aile reislerinin ortalama yaşı, 50'dir (işçi dövizi alan haneler arasında 51'dir). Ülkeye göre ayrı ayrı bakacak olursak, ortalama yaşın Tacikistan'da 50 (işçi dövizi alan haneler arasında 51), Kırgızistan Cumhuriyeti'nde 49 (işçi dövizi alan haneler arasında 51) ve Özbekistan'da 53'tür (işçi dövizi alan haneler arasında 52). İşçi dövizi alan hanelerin %41, %34 ve %26'su sırasıyla Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki kentsel alanlardayken, tüm hanelerin %59, %39 ve %36'sı kentsel alanlardaydı.

Ortalama olarak, işçi dövizi almayan hanelerle karşılaştırıldığında, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da işçi dövizi alan hanelerin ortaöğretimde eğitim gören daha fazla aile üyesi vardı. Bu Tacikistan ve Kırgızistan'daki daha büyük hanehalkı üyeleri için de doğrudur. Genel olarak bu bulgular, varış ülkesinde daha büyük istihdam ve gelir fırsatlarından yararlanabileceklerinden eğitimli insanların göç etmesinin daha olası olduğunu öneren beşeri sermaye teorisiyle uyumludur. Bu veriler, ayrıca, göçmen hanelerinin, göçmen olmayanlardan daha fazla aile üyesinin olduğunu da göstermektedir.

Kırgızistan Cumhuriyetinde göçmenler tarafından kendi hanelerine gönderilen işçi dövizlerinin ortalama aylık tutarı, işçi dövizi alan haneler arasında 795 ABD Doları civarında (Ek F, Tablo 18) ve tüm anket yanıtlayanlar arasında ise 152 ABD Doları civarındadır. Tacikistan'da, göçmenler tarafından kendi hanelerine gönderilen işçi dövizlerinin ortalama aylık tutarı, işçi dövizi alan haneler arasında 908 ABD Doları civarında (Ek E, Tablo 16) ve tüm anket yanıtlayanları arasında 300 ABD Doları civarındadır. Özbekistan'da, göçmenler tarafından kendi hanelerine gönderilen işçi dövizlerinin ortalama aylık tutarı, işçi dövizi alan haneler arasında 740 ABD Doları civarında (Ek G, Tablo 20) ve tüm anket yanıtlayanları arasında 206 ABD Doları civarındadır. 2016'da hükümetin değişmesine ve 2017'de yıkılmasına kadar, Özbekistan'da kara borsa döviz kuru geçerliydi. Resmi döviz kuru gerçek fiyatları yansıtmadığından çalışmada karaborsa döviz kurunu kullanmaktayız. Uç değerler ihmal edilerek hesaplanan ülkelere göre hane başı ortalama işçi dövizleri hesaplamaları Grafik 1'de görülmektedir.

Grafik 1 Ülkelere Göre Hane Başına Ortalama İşçi Dövizleri (uç değerler kapsam dışında bırakılmıştır).

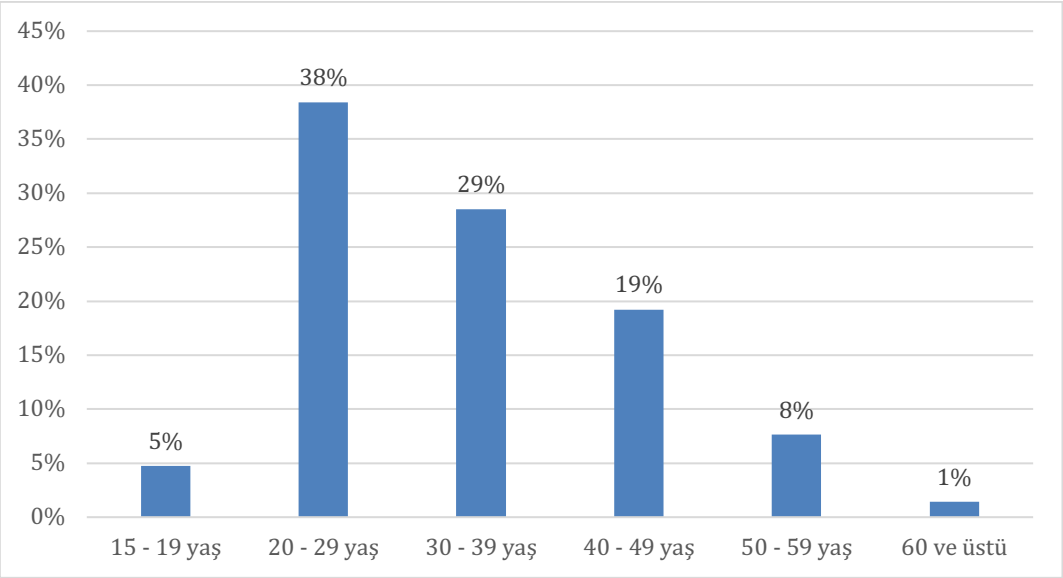
Kaynak: CALISS 2013

Tacikistan'da ortalama aylık kişi başı gıda harcaması 259,1 Tacikistan Somonisi (TJS) (54,4 ABD Doları) ve ortalama kişi başı hane harcaması 562,7 TJS (118 ABD Doları) idi. Aynı zamanda, Tacikistan'da işçi dövizi alan hanelerin kişi başı gıda harcaması, 220 TJS (46 ABD Doları) ve kişi başına hane harcaması, 99 ABD Doları civarındaydı. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde aylık kişi başına gıda harcaması 4.576 Kırgızistan Somu (KGS) (93 ABD Doları) ve işçi dövizi alan haneler arasında 3.628 KGS (74 ABD Doları) idi. Kişi başına hane harcamaları, tüm haneler arasında 10.311 KGS (210 ABD Doları) ve işçi dövizi alan haneler arasında 8.436 KGS (172 ABD Doları) idi. Özbekistan'da, kişi başına ortalama gıda harcaması, 143.400 Özbekistan Somu (UZS) (53 ABD Doları) ve işçi dövizi alan haneler arasında 121.000 UZS (45 ABD Doları) idi. Aynı zamanda, kişi başı hane harcaması, 325.000 UZS (120 ABD Doları) idi. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki hanelerin yarısından fazlası hiç göçmenlerinin olmadığını (%72) rapor

etmiştir. Genel örnek içindeki göçmenlerin sayısı, Tacikistan'da 2.348, Kırgızistan'da 682 ve Özbekistan'da 829'du.

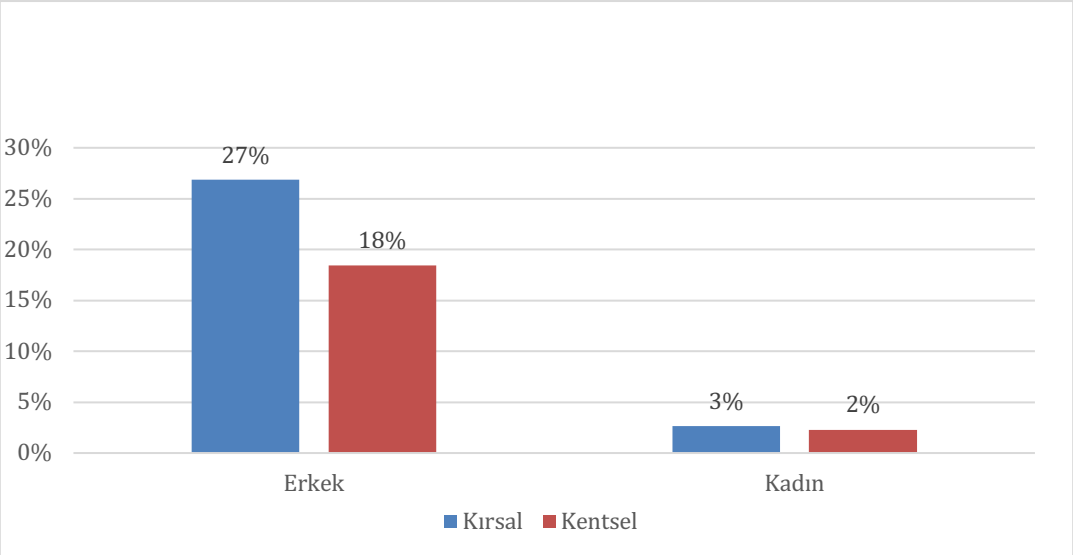
Anket sonuçlarına göre Tacikistan'da yaş bazında çoğu göçmen yaşamlarının otuzlu yıllarındaydı. Göçmenlerin toplam sayısının yaklaşık %38'i veya örnekteki 901 birey, bu kategoriye denk düşmektedir. Göçmenlerin yaklaşık %28'si veya 668 birey, 30-39 yaş arasındaydı ve göçmen örnekleminin yaklaşık %19'u veya 461 birey, 40-49 yaşları arasındaydı. Eğitim geçmişlerine ilişkin olarak, göçmenlerin çoğu, yalnızca ortaöğretimi bitirmişti ve çalışmadaki göçmenlerin yalnızca %16'sı, yükseköğretim mezunu olduğunu bildirmişti. Örnekteki göçmenlerin yaklaşık %70'i, bir orta öğretim mezunu bireyleri içeriyordu. Bu seviyeye ABD eşdeğeri, 7, 8, 9. sınıf seviyesindeki ortaokulun tamamlanması olabilir. Yaklaşık %55, lise seviyesinde eğitimi tamamlamıştı. Özel orta veya orta teknik öğretimi tamamlamış olanlar, örnekteki göçmenlerin yaklaşık %15'ini oluşturmaktaydı. Tacikistan'daki göçmenlerin yaş dağılımı Grafik 2 ve 3. te görülmektedir.

Grafik 2 Tacik Göçmenlerinin Yaş Dağılımı

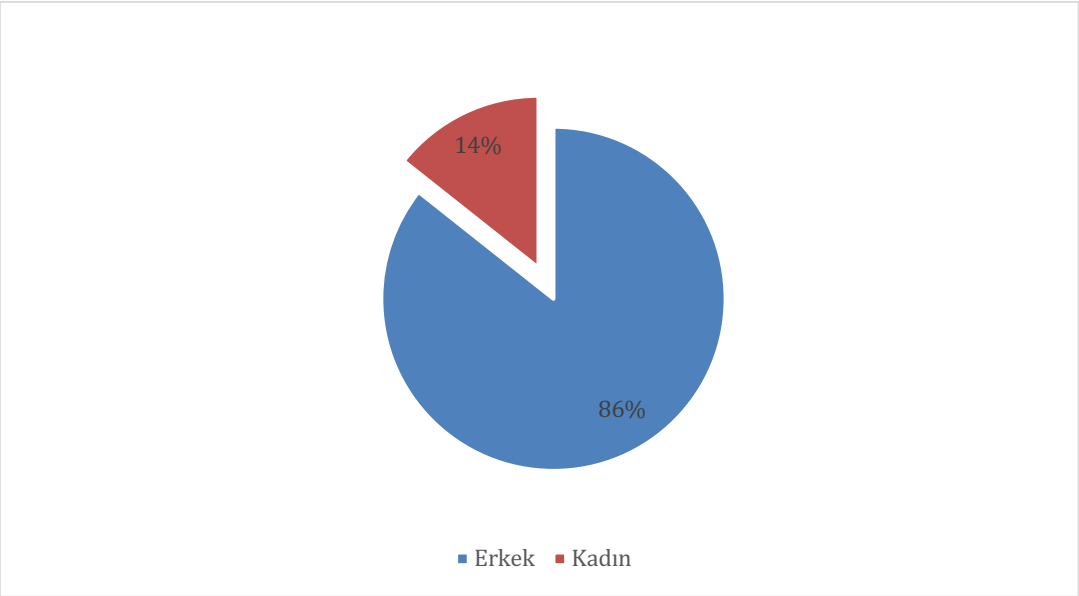
Kaynak: CALISS 2013

Grafik 3 Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Tacik Göçmenler (%)

Kaynak: CALISS 2013

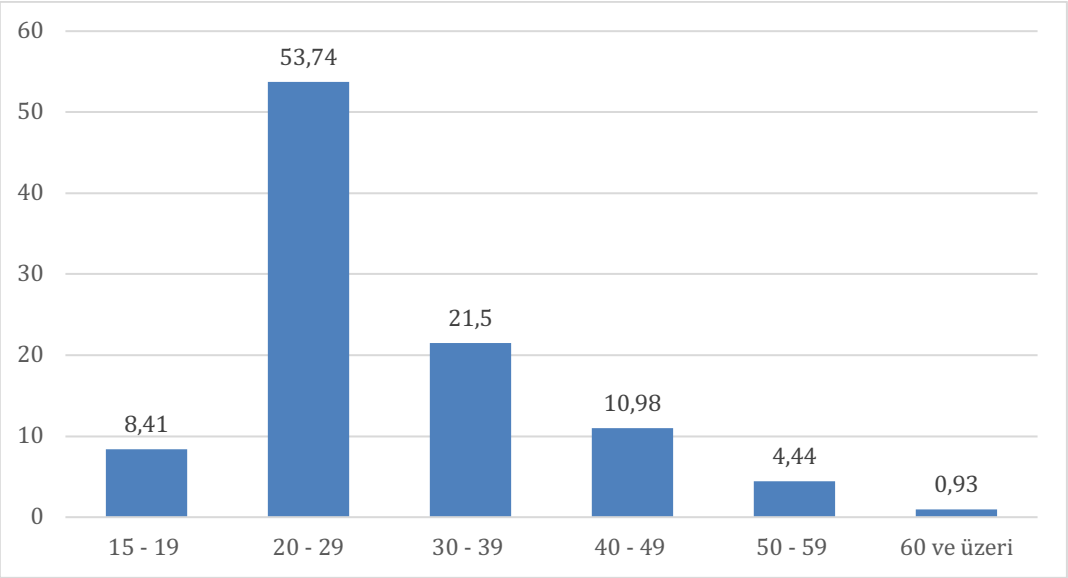
Grafik 4 Cinsiyete Göre Tacik Göçmenler (%)

Kaynak: CALISS 2013

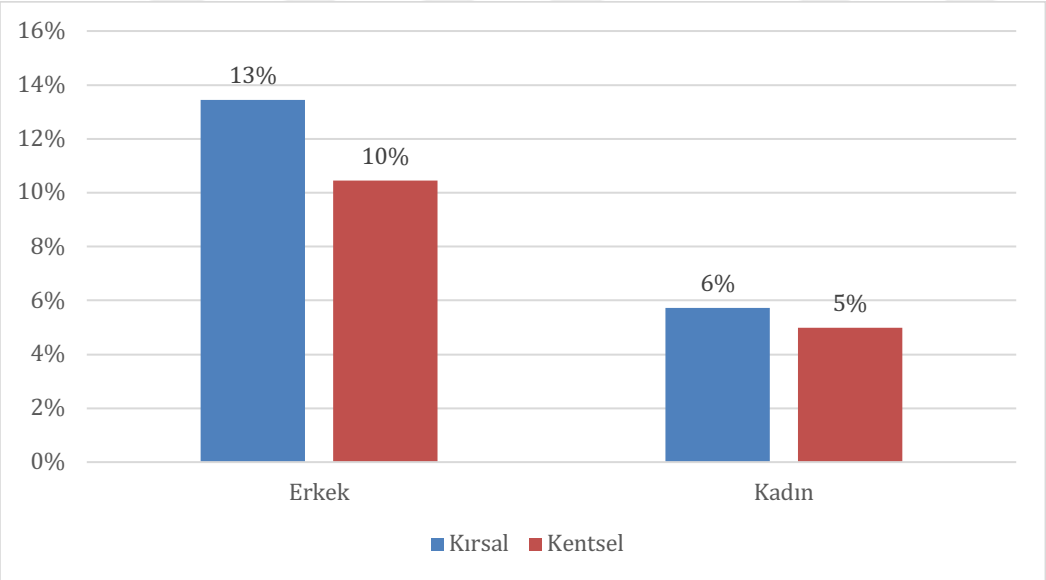
Yaş bazında Kırgızistan'daki çoğu göçmen yaşamlarının otuzlu yaşlarındaydı. Toplam göçmen sayısının yaklaşık %50'si, 20-29 arasındaydı. Örnekteki ikinci büyük göçmen grubu, 30- 39 yaşları arasındaydı. Eğitim geçmişlerine ilişkin olarak göçmenlerin çoğu yalnızca orta eğitimi bitirmişti. Çalışmadaki göçmenlerin yalnızca %21'i, yükseköğretim mezunu olduğunu bildirmişti. Göçmenlerin yaklaşık %74'ü, bir ortaöğretim türünü bitirmişti ve göçmenlerin yaklaşık %5'i, temel orta öğretim üzerindeki bir eğitim seviyesine erişememişti.

Grafik 5 Kırgız Göçmenlerinin Yaş Dağılımı (%)

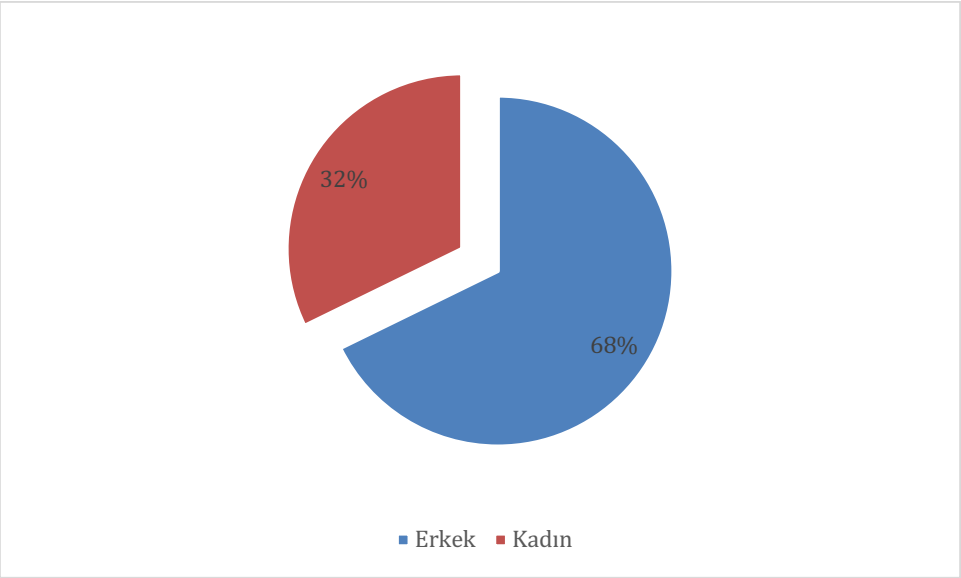
Kaynak: CALISS 2013

Grafik 6 Cinsiyet ve Yerleşim Yerine Göre Kırgız Göçmenler (%)

Kaynak: CALISS 2013

Grafik 7 Cinsiyete Göre Kırgız Göçmen İşçiler (%)

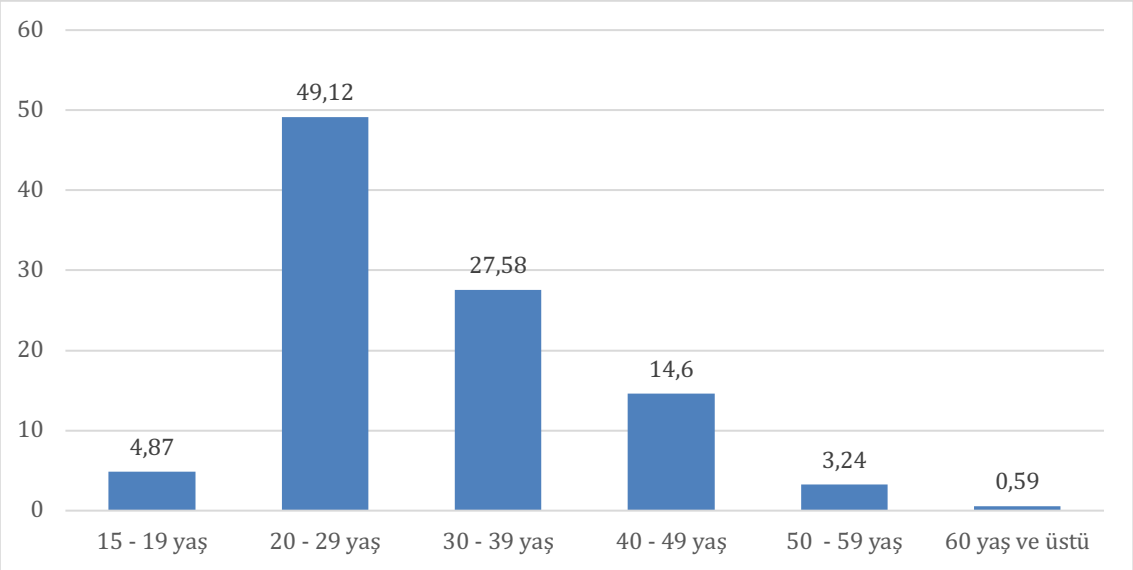
Kaynak: CALISS 2013

Kırgızistan'a benzer Özbekistan'da hanelerin yarısından fazlasının (%65) göçmeni yoktu. Yaş bazında göçmenlerin çoğunluğu, 20-29 yaş arasındaydı. Bunu 30-39 yaşındaki grup izliyordu. Göçmen eğitim seviyeleri, Tacikistan'a benzerdi. Göçmenlerin çoğunluğu (yaklaşık %80), bir tür teknik eğitime sahipken ve yalnızca %7'si yükseköğretimi tamamlamışken, göçmenlerin %8'i, yalnızca temel orta öğretime sahipti.

Özbekistanlı emek göçmenlerinin %85'i erkektir. Göç, öncelikle kırsal alanlardaki işgücü piyasası sorunlarından kaynaklanmaktadır. İşgücü göçmenlerinin büyük çoğunluğu, kırsal işgücü piyasasındaki işlerin yetersizliği ya da mevcut işlerin çok düşük ödeme yapması nedeniyle kırsal alanlardan geliyor. İş kayıpları, işsizlik, ailede sağlık sorunları ve yerel ekonomik koşullar konusundaki karamsarlıklar göçü aktive eden

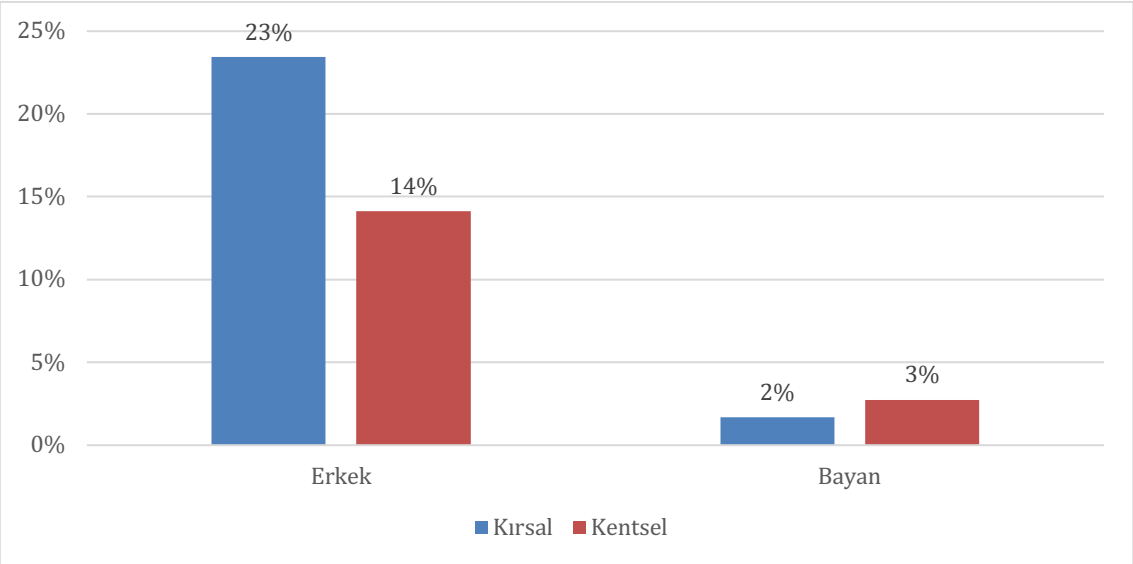
nedenler arasında yer almaktadır, dolayısıyla tüm bu faktörler yerel nüfusu yurt dışında iş aramaya itmektedir. Özbek göçmenler için detaylı bilgiler için lütfen aşağıdaki grafiklere bakınız.

Grafik 8 Özbekistan Göçmenlerinin Yaş Dağılımı (%).

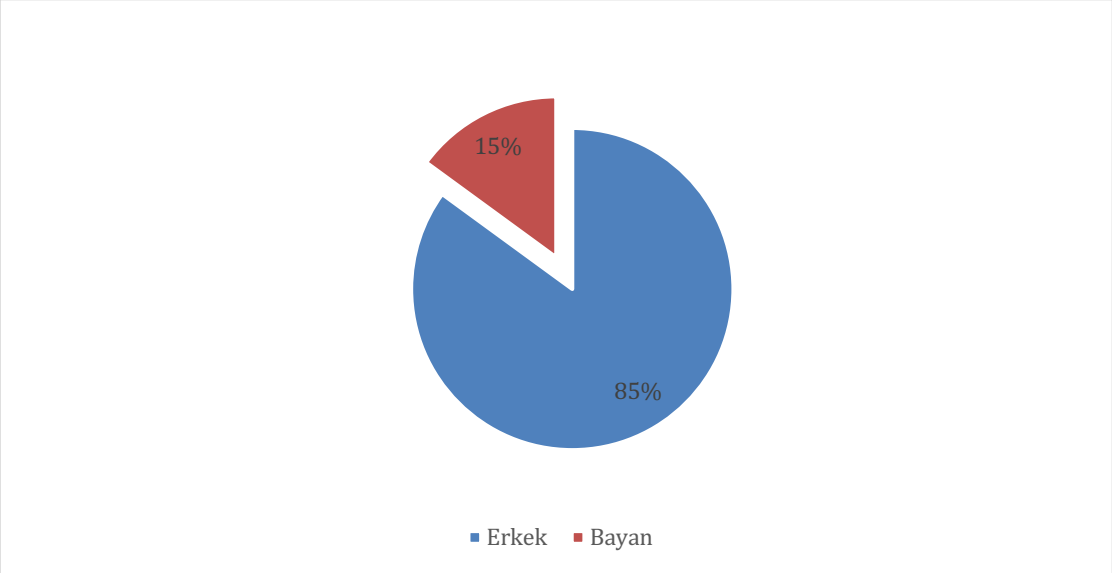
Kaynak: CALISS 2013

Grafik 9 Cinsiyet ve yerleşim Yerine Göre Özbek Göçmenler (%).

Kaynak: CALISS 2013

Grafik 10 Cinsiyete Göre Göçmenler (%)

Kaynak: CALISS 2013

4.3.2 KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Göç, işçi dövizleri, işgücü arzı, harcama, okula gitme, çocuk işgücü ve benzeri diğer kararlar genelde eş zamanlı olarak alınmaktadır. Bu nedenle, göç veya işçi dövizlerini "açıklayan" özellikler de hane harcama modellerini, eğitim ve sağlık seçimlerini, vb. şekillendirir. Üstelik, bu kararları etkileyen özelliklerin çoğu, gözlenemez (örneğin, "beceri" veya riskten kaçınma).

Benzer çalışmalarla ilgili temel endişeler, i) ters nedensellik, ii) seçim yanlılığı ve iii) ihmal edilmiş değişkenlerdir. Çalışmamızda bu sorunların bazılarını ele almaya çalışıyoruz.

i) Ters nedensellik, göç veya işçi dövizi bir sonucu etkilediğinde değil, bir sonuç göç veya işçi dövizlerini etkilediğinde ortaya çıkar. Örneğin, işçi dövizleri, kötü ekonomik (veya sağlık) şoklarını hafifletmek için gönderildiğinde, bir kimse, işçi dövizleri ile yoksulluk (veya sağlık sonuçları) arasında olumlu bir ilişkiyi saptayabilir ve yanlış sonuçları çıkarmaya teşvik edilebilir.

ii) göçmenler, esas olarak göçmen olmayanlardan farklılaşabileceğinden – seçim yanlılığı ortaya çıkar. Bu nedenle, bir kimse sadece göçmen hanehalklarının deneyimine bakarak (veya tersine bakarak) göç ederlerse, göçmen olmayan hanehalklarına neler olacağını belirleyemez. Örneğin, daha sağlıklı, daha eğitimli ve daha varlıklı hanehalklarının göçmesi daha kuvvetle muhtemel olabilir ("pozitif seçim") veya göç etmesi daha düşük ihtimalli olabilir ("negatif seçim")

iii) Göçmenler, gözlemlenemez özelliklere dayanarak kendileri göçü seçtiğinde (veya önemli değişkenler modele dahil edilmezse) ihmal edilmiş değişken yanlılığı ortaya çıkar. Örneğin, güçlü ekonomik politikalar, eş zamanlı olarak yoksulluğun azaltılmasına neden olabilir ve yerel ekonomiye yatırım için işçi dövizlerini çekebilir böylece, yoksulluk ve işçi dövizleri, nedensel bir ilişki olmaksızın negatif şekilde ilişkilendirilebilir. (Taylor ve Mora, 2006). Benzer şekilde, mahsul kıtlığı, geliri azaltabilir ve aynı zamanda göçe neden olabilir. Veya "beceri", hem gelir potansiyelini hem de göç etme eğilimini olumlu şekilde etkileyebilir.

İçsellik sorununu ele almak için geleneksel yollardan biri, uygun araç değişkenini bulmaktır. Güçlü bir araç, içsellik, ölçüm hatası ve ihmal edilmiş değişkenler sorununu çözebilir. Ancak, geçerli bir araç değişkenini bulmak çok zordur. Önceki çalışmalar, güncel çalışmaların aksine içsellik sorununu ele almamıştır. Bir araç değişken, dışsal ve modeldeki içsel değişken ile ilgili olmalıdır.

Literatür aşağıdaki temel araç tiplerini önermektedir. İlk değişken tipi, işçi dövizi alan ülkelerle ilgilidir. İkinci değişkenler sınıfı, işçi dövizlerinin maliyetiyle ilgilidir (örneğin Western Union şubelerinin sayısı). Bu araçlar genelde kuvvetli ve geçerlidir ancak bu değişkenlere ilişkin veriler esasen çoğu gelişmekte olan ülke için mevcut değildir. Üçüncü değişken sınıfı, işçi dövizi gönderen ülkelerle ilgilidir. Buradaki temel sorun, her işçi dövizi alan ülkenin, birçok işçi dövizi gönderen ülkeden işçi dövizlerini almasıdır ve iki taraflı işçi dövizlerine dair bilgi eksikliğinden dolayı, işçi dövizi gönderen ülkelerin ağırlıkları bilinmez. (Azizi, 2018).

Araç için kullanılan değişkenler, büyük oranda değişmektedir. Önceki çalışmalar, bu tür araç değişkenleri olarak, mesafeyi (McKenzie, 2006; Amuedo-Dorantes and Pozo, 2009), doğal şoku (Munshi, 2003), kültürel, tarihi, siyasi ve toplumsal faktörleri (Mansuri 2006; McKenzie, 2005; Acosta, 2006; Beaudouin, 2005), ekonomik şokları (Yang and Martinez; Yang, 2006; Mckenzie ve Rappaport, 2006) kullanmıştır.

4.3.3 METODOLOJİ

Literatürdeki araştırmalar panel veya zaman serilerini içeriyordu, o yüzden geçerli araç değişkenini bulmak görece daha kolaydır. Maalesef CALISS veri seti panel veya zaman serilerini içermiyor (kesit veri içeriyor) ve bu yüzden geçerli bir araç değişkenini bulmak görece daha zordur. Hanehalklarının eğitim ve sağlık harcamalarına ilişkin modellerde işçi dövizlerinin potansiyel içselliğini ele alma çabasında, Amuedo-Dorantes ve Pozo'yu (2011) takip ediyoruz. Kısaca, araç değişkenlerine karşı işçi dövizlerine regresyon uyguladığımız bir yardımcı tek aşamalı denklemin tahminlerine dayalı tahmin edilmiş değerlerle işçi dövizlerini yer değiştiriyoruz. Amuedo-Dorantes ve Pozo (2011), bir aşamalı regresyondaki tanımlama için iki araç değişkeni kullanır. Birinci araç değişkeni, bir Meksikalı göçmenin ikamet yerinin ABD sınırına uzaklığıdır. Bu uzaklığın, ailenin eğitim ve sağlık harcamalarını etkilemediğini ancak, uzaklık, seyahat masraflarının göstergesi olduğundan, uzaklığın göç kararını etkilediğini ileri sürmektedirler. Çoğunlukla Meksika ile sınır Amerikan eyaletlerine seyahat ettiklerinden Meksikalı göçmenler durumunda, uzaklık doğru bir noktadır. Özbek veya diğer Orta Asyalı göçmenlerin Rusya'ya göç durumu çok farklıdır. Birincisi, üç eski Sovyet Orta Asya ülkesinin göçmenleri Rusya'daki herhangi bir yere vizesiz olarak seyahat edebilir. İkincisi, Rusya ve bu ülkelerin ortak sınırı yoktur, bu yüzden çoğu göçmen tren veya

uçakla seyahat eder ve seyahat maliyeti, seyahatin başlangıç noktası yerine çoğunlukla bir kimsenin seçtiği ulaşım tipine bağlıdır. Üçüncüsü, Rusya, Orta Asya ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok büyüktür ve doğudan batıya 700 km'den fazla bir alana uzanmaktadır ve potansiyel işgücü göçmenlerinin seçebileceği birçok gidilecek yer vardır. Tüm bu faktörler, ikamet yerinin Rusya sınırına uzaklığının, göç etme kararı için muhtemelen çok zayıf bir faktör olmasını varsaymayı haklı çıkarmaktadır. Amuedo-Dorantes ve Pozo'nun (2011) kullandığı ikinci araç, ABD'ye ulaştığında bir Meksikalı göçmenin beklenen ücretidir. Yazarlar, Meksikalı göçmenlerin özel bir bölgeden ABD'ye seyahat etmek için varılacak hangi yerleri seçtiklerine dair istatistik çıkarmıştır. Bu, Meksika'nın farklı alanlarından gelen göçmenler için farklılaşmış beklenen ücretleri hesaplamaya izin vermektedir. Ne yazık ki, Rusya'ya seyahat eden Orta Asyalı göçmenlere ilişkin bu tür bilgilere erişememekteyiz.

Göç kararını etkilediğine ancak, sağlık ve eğitim harcamasıyla ilgili olmadığına inandığımız üç araç değişken adayını kullanmaya çalışıyoruz. Birincisi, özel bir bölgede aile başına göçmenlerin ortalama sayısıdır. Argümanımız, bir göçmen Rusya'ya ulaştığında, toplumsal ağ ve bağlantıların, iş bulabilmede önemli bir rol oynadığıdır. Bu nedenle, Rusya'da bir Özbek toplumundan çok göçmen varsa o halde bu, sonraki kişinin geçici çalışma için başarılı olarak göç edip edemeyeceğine dair kararını etkilemektedir. Geçerli bir araç için ikinci aday, toplumdaki işsizlik oranıdır. Toplumdaki çalışma yaşındaki yetişkinlerin toplam sayısına göre iş arayanların oranını hesaplayabiliriz. Kıt istihdam kaynakları varsa, bu durumda başka yere iş bulmak için göç etmelerinin daha mümkün olacağını farz ediyoruz. Son olarak bir geçerli araç için üçüncü aday, toplumdaki serbest meslek sahibi insanların payıdır. Çoğu geri dönen göçmenin, ekonomik olarak

aktif kaldığını ve serbest meslek sahibi olmayı seçtiğini belirten çok sayıda ampirik çalışma vardır. (Dustmann ve Kirchkamp, 2002, Ilahi, 1999, Gubert and Normann, 2011, McCormick ve Wahba, 2001). Bu, Orta Asya ülkelerinde doğruysa, o zaman, mahalledeki çalışan yetişkinlerin toplam sayısı içerisinde serbest meslek sahibi yetişkinlerinin payının, bir kimsenin göç etme kararını etkilediğini varsayabiliriz. Bunun nedeni, komşu girişimcilerin sayısının, serbest meslek fırsatlarının göstergesi olmasıdır. Bu nedenle, bir kimse, işçi göçü sırasındaki birikmiş sermaye ve deneyimin, dönüş üzerine memlektette iş fırsatlarını kullanmaya izin verdiğini kabul ederse, göç etmesi daha olası hale gelir.

Birinci aşama yardımcı regresyon, yukarıda tanımlanan üç araç değişkeni ve hanenin demografik özelliklerine göre hane sayısı başına işçi dövizlerinin doğrusal modelidir.

$$\mathbf{R_i^* = Z_i\lambda + u_i} \qquad \textbf{(1)}$$

Burada, R, hanenin işçi dövizleri ve Z, araç değişken vektörüdür. Oldukça büyük miktarda göçmensiz ve işçi dövizsiz haneye sahip olduğumuzdan, model (1), 0'da sansürlenmiştir (censored at 0). Amuedo-Dorantes ve Pozo (2011) 'yu izleyerek, Tobiti kullanan yardımcı denklemi tahmin ediyoruz. İşçi dövizlerinin tahmini değerleri daha sonra, ana harcama denklemlerinde kullanılmaktadır.

Sansürlenmiş veri sebebiyle göçmen ailelerin örneklemi artık rasgele olmayabilir. Sıfır yada eksik olan işçi dövizleri dağılımının rasgele olmamasının olası sebebi hanehalkı özelliklerinin çoğunlukla insanların göç etme kararlarını etkilemesidir.

Sıfır gözlem sorunu için ortak yaklaşım, Tobin (1958) tarafından geliştirilen tobit modelidir. Tobit modeli, normal dağılmış rasgele hata terimi ε_i ve bağımsız değişkenler dizisiyle doğrusal ilişkili bir gözlenemeyen veya gizli değişken Y_i^* 'nin olduğunu varsayar. Gizli değişken Y_i^* sıfır ya da negatif değer alabilir ama eğer sıfırdan küçükse, o zaman gözlemlenen çıktı veride sıfır olur. Gizli değişken Y_i^*, hanenin işçi dövizi alabilme yeteneğini (gelir kazanabilme yeteneğini, belirli bir eşyaya harcama yapma arzusunu) yansıtır. Aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\mathbf{Y_i^* = H_i\theta + \varepsilon_i} \qquad \textbf{(2)}$$

H araç değişkenleri ve diğer dışsal değişkenlerden oluşan vektördür. Gözlenen değişken, Y_i, (modelimizde işçi dövizleri veya beşeri sermaye için yapılan harcama), gözlemlenemeyen Y_i^* vektörü ile aşağıdaki şekilde ilişkilendirilmiştir:

$$\mathbf{Y_i = max(0, Y_i^*)} \qquad \textbf{(3)}$$

Denklem (3), MLE'ye (en büyük olabilirlik tahmini) göre tahmin edilir. Tobit modelinin ana dezavantajı, önemli biçimde hata teriminin sabit varsa sahip olmasına ve normalliğine dayanmasıdır. Hata terimi normal dağılmadığında o zaman, tahminler yanlı ve tutarsız olmaktadır.

İşçi dövizlerinin beklenen değerlerini elde ettikten sonra, işçi dövizleri ile eğitim ve sağlık hizmetine hanehalkı tarafından yapılan harcamaları arasında bir ilişkinin olup olmadığını araştırdığımız ikinci aşamaya geçiyoruz. Ampirik yöntem için, bu iki harcama kalemi için Engel eğrisini tahmin etmeyi seçtik. Normalde Engel eğrisi, diğer faktörler sabitken, gelir değişikliklerine yanıt olarak özel bir mala yapılan harcamalar olarak

tanımlanır. Bu çalışmada, etkisi istatistiksel olarak tahmin edilecek işçi dövizi değişkenini Engel fonksiyonuna ekliyoruz. Basit bir spesifikasyon ile başlarsak:

$$\mathbf{HC_i = \alpha_0 + \alpha_1 TX_i + \alpha_2 Remit_i + X_i \gamma + \epsilon_i} \qquad \mathbf{(4)}$$

Burada,

HC, beşeri sermaye harcamalarıdır (eğitim veya sağlık harcamaları)

TX, toplam gelirdir

Remit, hanehalkı üyesi başına göçmen işçi dövizleridir

X, hanehalkı özelliklerinin, örneğin hane reisinin yaşı ve eğitim seviyesi, hane halkının büyüklüğü, çocuk sayısı gibi değişkenlerden oluşan vektördür.

$\boldsymbol{\alpha_2}$, (4). denklemde anlamlı ve pozitifse, o zaman, işçi dövizlerinin beşeri sermaye yatırımını olumlu olarak etkilediğine karar verebiliriz. Bir kimse, yine de bunun oldukça önemsiz bir sonuç olduğunu ileri sürebilir. Beşeri sermayenin normal bir mal olduğunu ve işçi dövizlerinin, diğer herhangi bir kaynaktan elde edilen gelirin mükemmel bir ikamesi olduğunu kabul edersek, bu geçerli bir husus olacaktır. İşçi dövizi gönderen göçmenlerin gönderdikleri paraların nerelerede harcanması gerektiği hakkında söz sahibi olduğu düşünüldüğünde, işçi dövizlerinin diğer gelir kaynaklarının tam ikamesi olduğunu varsaymak zayıf bir varsayım olmayabilir.

Teorik olarak, artan gelir; sağlık ve eğitim dahil tüm normal malların daha fazlasını almak için daha fazla fırsat sağlar. McKenzie ve Sesin (2007) işçi dövizlerinin emek gelirinden neden farklı olabileceğine dair iki olası açıklama sunmaktadır.

McKenzie (2006) çalışmasında, yazar, göçmen hanelerine yapılan işçi dövizlerinin zamanla azalacağını veya duracağını beklediğini açıklamıştır. Bu yüzden, gelir geçici ise, daimi gelir hipotezine göre, büyük olasılıkla biriktirilecektir. (McKenzie ve Sasin, 2007). Diğer bir neden, işçi dövizlerine, tüketimden ziyade yatırım gibi özel bir amaçla izin verilebileceği ve bu durumların zorunlu olabileceği gerçeğidir. (McKenzie ve Sasin, 2007).

(4). denkleme alternatif olarak, Working (1943) ve Leser (1963) tarafından kullanılan Working-Leser modelini kullanıyoruz. Bu model daha güçlü teorik temele sahiptir. Yaklaşık İdeal Talep Sistemlerinde Deaton ve Muellbaeur (1980) tarafından başarılı olarak uygulanmıştır.

Working-Leser türü model, aşağıdaki denklem yardımıyla ifade edilmiştir:

$$\frac{\mathbf{HC_i}}{\mathbf{TX_i}} = \boldsymbol{\beta_0} + \boldsymbol{\beta_1}\mathbf{TX_i} + \boldsymbol{\beta_2}\mathbf{Remit_i} + \mathbf{X_i}\boldsymbol{\delta} + \boldsymbol{\vartheta_i} \qquad \textbf{(5)}$$

Model (5) sistemin bir parçası olmayıp, Deaton ve Muellbauer (1980) tarafından uygulanan ve ampirik literatürde popüler olan Engel eğrisinin bağımsız ve alternatif bir ifade ediliş şeklidir. Bu modelin tahmini tamamiyle aynı sansürlü (censored) bağımlı değişken yapısı nedeniyle tahmini (4) numaralı denklem ile aynı yöntem kullanılarak yapılmaktadır. Bu Engel eğrisi spesifikasyonu, hanehalkı talebinin bir özelliği olan ek kısıtlama koşullarını yerine getirme kabiliyetine vurgu yapmaktadır. Denklem (5), bir malın bütçe payı arttığında, bir başka malın payının düşmesi gerektiğini, çünkü hanenin sürdürmesi gereken bir bütçe kısıtlaması olduğunu belirtir. İşçi dövizlerinin (5)'de pozitif ve anlamlı bir eğim katsayısına sahip olduğunu bulursak, bu işçi dövizlerinin hane halkı tüketiminin kompozisyonunu değiştirdiği yönünde önemli bir tespit haline gelir.

Yine, veriler sıfır tüketim değerlerini içermeseydi (4) ve (5) numaralı denklemleri tahmin etmede, OLS (Sıradan en küçük kareler yöntemi) uygulanabilirdi. Ancak, veri kümemizde, gözlemlerin nerdeyse yarısının eğitim ve sağlık harcamaları için değeri sıfırdır. Sıfır harcamaların niçin olduğuna dair birçok neden vardır. Bir neden, anketin referans süresinin çok kısa olmasıdır yani haneler, geçen hafta veya bir ay içinde bu tür özel kalemleri satın almayı bildirmeyebilir. Diğer bir neden, tercihler nedeniyle, eğitim veya sağlık hizmetinin bazı hanelerin tüketim sepetine girmemesi olabilir. Tüm haneler eğitim ve sağlık hizmetine harcama yapmayı tercih etse bile, gelirleri ve bedelleri dikkate alındığında seçimleri, bir köşe çözümü olabilir. Son olarak hanelerin bu mallara yeterli erişimi olmayabilir.

Tobit'i hem birinci yardımcı aşama hem de ikinci ana aşamada kullanıyoruz. Tahmincinin doğrusal olmayışı, asimptomatik özelliklerini göstermeyi oldukça güçleştirmektedir. Daha basit 2SLS (iki aşamalı en küçük kareler) tahmincisi için bile, asimptotik özellik, aşağıdaki gibi gösterilir (Bound, Jaeger ve Baker, 1995):

$$\boldsymbol{E(\beta_{2SLS} - \beta) \approx \frac{\sigma_{u\epsilon}}{\sigma_u^2}\frac{1}{F+1}}, \textbf{(6)}$$

Burada $\sigma_{u\epsilon,}$ iki denklemdeki hata terimlerinin kovaryansıdır, σ_u^2 , birinci aşamadaki hata teriminin varyansıdır ve F, birinci aşama denklemde tüm katsayıların sıfır olduğu, sıfır F-istatistiğidir.

Sonlu örneklerde, (6). denklemedeki yanlılığın büyüklüğünün, (1-R^2)/R^2*'ye orantılı olduğu gösterilmiştir.* (Hahn ve Hausman, 2002, 2003). Diğer bir deyişle, araç değişkenleri ile içsel değişken arasındaki korelasyon küçükse o zaman yanlılık devam

eder. Bizim durumumuzda örneklem boyutunun küçük olduğu düşünülmemesine rağmen, tahmincilerimizin etkinliğine ilişkin hala bir endişe vardır: araçlar zayıf olduğunda, araç değişkenler tahmincisinin standart hataları, daha büyük olma eğilimi gösterir.

Yukarıda tanımlanan önerilmişüç araç değişkeninin, şöyleki komşuluktaki aile başına göçmenlerin ortalama sayısı, işsizlik oranı ve serbest meslek sahibi olan insanların payı, güçlülüğü için test yaptık (Ek H). Kentsellik kukla değişkeni ve hane büyüklüğüni hanehalkı özellikleri olarak, yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyini ev reisi özellikleri olarak ekledik. Özbekistan ve Kırgızistan verileri için F-istatistik değerleri sırasıyla, 4,8 ve 4,1'dir. Yukarıdaki kurala göre, bu araçlar güçlülük testini geçmemektedir. Tacikistan durumunda, F-istatistik değeri, açıkça güçlülük testini geçen, 16,7'dir. Ancak, araçlar ile işçi dövizleri arasındaki korelasyon çok düşüktür (R-kare, birinci aşama denklemde 0,038'dir) bu da ana denklemlerdeki (4 ve 5) tahminlerin çok etkinsiz olduğunu belirtmektedir. Gerçekte, işçi dövizlerinin tahmin edilen değerleriyle, Tacikistan için ana denklemleri hesapladığımızda, işçi dövizlerinin katsayıları anlamsızdı. Bu alıştırma, araçların zayıflığının, etkinsiz ve güçlü olmayan tahminlere neden olduğunu göstermektedir. Araçlar, yanlılığın bir kısmını kaldırmayı başarsa da, yüksek derecede yanlış tahminler bu kazancın getirisini azaltır.

4.4 AMPİRİK SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Tablo 1-3, üç ülke için (1). denklemin tahmin sonuçlarını sunmaktadır. Katsayıların önem ve işaretlerine ilişkin olarak, bu üç ülke boyunca önemli sayılabilecek ölçüde benzerlik görmekteyiz. Bu durumun, ampirik sonuçların güçlülüğünün göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Hem sağlık hizmeti hem de eğitimin, daha fazla gelir üretildikçe bu mallara daha fazla harcama olmasından dolayı, normal mallar olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Hane gelirindeki bir Dolar artış, hem Özbekistan hem de Kırgızistan'da eğitim harcamalarını yaklaşık 6 sent ve Tacikistan'da 3 sent artırmaktadır. Gelirdeki aynı artış, hanenin sağlık hizmeti harcamasını, Özbekistan'da 17 sent, Tacikistan'da 26 sent ve Kırgizistan'da 6 sent artırmaktadır. Aynı ek Dolar işçi dövizlerinden gelirse, bu durumda, etkiler, oldukça benzerdir. Bize göre bu, işçi dövizlerinin düzenli gelirin bir ikamesi olduğunu vurgular ve bunun zorunlu olarak böyle olması gerekmez. Örneğin işçi dövizi gönderen göçmenin, ailenin geri kalanı için farklı tercihleri varsa ve işçi dövizinin nereye harcanması gerektiğine dair güçlü bir etkisi varsa, bu durumda, işçi dövizleri, diğer gelirden daha farklı tahsis edilebilir. Daha yüksek hane büyüklüğü, hem eğitim hem de sağlık hizmetlerini artırmaktadır. Aile reisi, yaşlandıkça, eğitim harcamaları her üç ülkede de azalırken, Özbekistan ve Kırgızistan'da sağlık harcamaları artmaktadır. Ev reisinin daha yüksek eğitim düzeyi, ailenin eğtim harcamalarını sırasıyla Özbekistan'da 4,88, Tacikistan'da 2,78 ve Kırgızistan'da 4,01 Dolar artırmaktadır. Aynı faktör, hanenin sağlık hizmeti harcamalarını, Özbekistan'da 4,53 ve Tacikistan'da 4,70 azaltmaktadır. Normalde, eğitimli ebeveynlerin çocukları için resmi eğitim açısından güçlü tercihleri ve finansal imkanları vardır. Ayrıca, bu tür ailelerin genelde bu durumu daha uygulanabilir yapacak şekilde daha az çocuğu vardır. Ayrıca, daha sağlıklı yaşam tarzına öncelik

verirler. Okul öncesi yaştaki (0-6 yaş) çocukların varlığı eğitim harcamalarını azaltırken, okul çağındaki (7-16 yaş) çocuklar, ailenin eğitim harcamalarını artırmaktadır.

Yukarıdaki sonuçların büyük oranda açıklama gerektirmeyecek kadar açık olmasına ve güçlü görünmesine rağmen, modelde olası bir uyarının olduğunu akılda tutmak gerekir. (1). Bağımlı değişken, eğitim veya sağlık harcamalarının mutlak değeridir. Bu nedenle, hata teriminin sabit varyanslı olduğuna dair varsayımın çok makul olmadığı iddia edilebilir. Diğer bir deyişle, sağlık veya eğitim harcamalarının varyanslarının varlıklı ve yoksul aileler için aynı olmayacağı ileri sürebilir.

(2). Denklemde, bağımlı değişken, toplam hane bütçesindeki beşeri sermaye malının payıdır, bu itibarla, değeri, 0-1 arasında sınırlanmıştır. Bu yüzden, eşdeğişkenlik varsayımı artık (1). denklemdeki gibi zoraki değildir.

Tablo 4-6, (2). denklem için tahmin sonuçlarını sunmaktadır. Yine, tahminler başta Özbekistan ve Tacikistan için olmak üzere üç ülke boyunca büyük oranda benzerdir. Ekstra genel gelir, tüm üç ülkede hane bütçesindeki sağlık hizmeti harcamalarının payını artırmaktadır bu da sağlık hizmetlerinin lüks mal olduğunu belirtir. Ek 10 Dolarlık düzenli gelir, sağlık hizmeti harcamasının payını, Özbekistan ve Tacikistan'da %0,4 ve Kırgızistan'da %0,1 artırmaktadır. Aynı ekstra gelir, yalnızca Kırgızistan'da eğitim harcamalarının payını %0,1 yükseltmektedir. Ek gelir, işçi dövizinden gelirse, etkiler nerdeyse aynıdır, yine bu diğer kaynaklardan gelen gelir ile işçi dövizlerinin birbiriyle değiştirilebilirliğini yeniden doğrulamaktadır. Daha yüksek hane büyüklüğü, aile bütçesindeki hem sağlık hizmetleri hem de eğitim harcamalarının payını yükseltmektedir. Bunun önemli ve sıradan olmayan bir sonuç olduğuna inanıyoruz. Büyük bir olasılıkla,

bu, hane tüketiminde ölçek ekonmilerinin varlığını belirtmektedir, yani daha büyük haneler, dayanıklı tüketim malları, konut, yardımcı servisler, vb.den tasarruf edebilir (kişi başına daha az harcar) ve serbest bırakılmış fonları, eğitim ve sağlık hizmetlerine tahsis edebilirler. Genelde daha yaşlı ev reisi, eğitim harcamasının payını azaltırken, Kırgizistan ve Özbekistan'da sağlık harcamalarının payını artırır. Ev resinin yüksek eğitim düzeyi, yine muhtemelen yukarıda söz edilen nedenlerle aile bütçesindeki eğitim harcamalarının payını yükseltme eğilimi göstermektedir. Okul öncesi çağındaki çocuklar, tüm üç ülkede eğitim harcamalarının payını azaltma eğilimi gösterirken, sağlık harcamalarının payını artırma eğilimi gösterir. Okul çağındaki çocuklar, tüm üç ülkede eğitim harcamalarının payını beklendiği ölçüde artırmaktadır.

4.5 POLİTİKA ÖNERİLERİ VE SONUÇ

Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan dahil çok sayıdaki düşük ve orta gelirli ülke için, göçmen işçi dövizleri, en önemli dış finansman kaynaklarından birisidir. Onlarca yıldır göçün etkileri ve özellikle göçmen işçi dövizleri göç ve kalkınma tartışmasının önemli bir unsurudur. Göçmen işçi dövizleri ve göç, kalkınmada önemli bir rol oynar.

Bu çalışma, göçmen işçi dövizlerinin eğitim ve sağlık hizmeti bağlamında beşeri sermaye yatırımlarına etkisini araştırmıştır. Göçmen işçi dövizlerinin beşeri sermaye harcamalarını etkileyip etkilemediği sorusu, konuyla ilgilidir çünkü, yoksulluk döngüsünü kırabildiğinden ve ayrıca ülkenin büyümesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğundan gelecek nesilleri etkilemektedir. Bu makale, göçmen işçi dövizlerinin, seçilen üç Orta Asya ülkesinde eğitim ve sağlık hizmetine dair artan harcamaları olumlu

etkilediğini bulmuştur. Diğer gelir kaynağı veya göçmen işçi dövizlerinden gelen 10 Dolarlık düzenli ek gelir, sağlık hizmeti harcamasını Özbekistan ve Tacikistan'da %0,5 ve Kırgızistan'da %0,1 artırmaktadır. Aynı ekstra gelir, eğitim harcamalarının payını sadece Kırgızistan'da %0,1 yükseltmektedir.

Politika yapıcılar, özellikle maliyetleri azaltarak, erişilebilir finansal hizmetlere imkan tanıyarak ve göçmen işçi dövizlerinin resmi kanallarına ilişkin yasal çerçeve üzerinde çalışarak ana ülkeye para göndermek için göçmenlere teşvik sağlamalıdır. Resmi kanallar aracılığıyla döviz girişini yönlendirme çabaları, çeşitli nedenlerle doğrulanır. Birincisi, döviz girişi herhangi bir yükümlülük gerektirmeyen ülkeye giren gelir olduğundan, ödeme dengesi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Uluslararası kredi piyasasına erişim ve doğrudan yabancı yatırım üzerinde yararlı bir etkiye sahip olabileceğinden ülkenin kredi derecelendirmesini iyileştirir. İkincisi, özellikle bankacılık sektörü aracılığıyla göçmen işçi dövizlerini yönlendirmek, ülkenin finansal sektörünü güçlendirebilir ve uluslararası pazarlardan yararlanmak ve yerli girişimcilere borç vermek için özel bankaların gelecek işçi dövizi alımlarını teminat altına almalarına izin verir.

Çok taraflı ve iki taraflı bağışçı kurumlar, hükümetlerle yakın olarak çalışmalı, sektörel ve tematik çalışmalarla Orta Asya göçü ve işçi dövizleri hakkındaki bilgiyi artırmak için finansman sağlamalıdır. Varış ülkelerindeki işgücü göçmenlerini ve memleketteki aileleri destekleyen projeler uygulanmalıdır. Hükümetlerin, yalnızca "nakit ve harcama" aracı olarak değil aynı zamanda göçmenlerin ailelerinin, daha iyi kamu mallarına (örneğin konut, eğitim ve sağlık hizmeti) ve finansmana erişimini sağlayacak bir yol olarak göçmen işçi dövizlerinin ailelerce kullanımını destekleyen politikaları araştırması ve uygulaması gerekir.

Orta Asya ülkeleri, “yoksulluğun yok edilmesi”, “iyi sağlık ve refah”, ve “kaliteli eğitim” gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gündemine katkıda bulunan, sağlık ve eğitimde kaliteyi iyileştirme mekanizmalarını geliştirme ve uygulamada ilerlemelidir. Küresel politikalar, kaliteyi, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SDGler) 3.8 nolu hedefi olan evrensel sağlık güvencesinin izlenmesi için gerekli olarak kabul etmiştir.

Sağlık kurumları, eğitim ve mesleki gelişimde sürekli kalite iyileştirmesi, ülkenin kalkınması için çok önemlidir. İşçi dövizleri, Orta Asya ülkelerinde yoksulluğu azaltmaktadır, aynı zamanda, sağlık hizmetlerini edinmek için kolay erişime izin veren artan sağlık hizmeti harcamalarıyla göçmen ailelerin sağlığını ve refahını iyileştirmektedir.

5. **SONUÇ**

Bu tez, üç Orta Asya ülkesinde (Kırgızistan Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan) göç ve işçi dövizlerinin yoksulluk ve beşeri sermaye (sağlık ve eğitim giderleri) üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Tez üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci gölüm giriş. İkinci bölüm her iki konudaki (göç ve işçi dövizlerinin) yoksulluk ve beşeri sermaye (sağlık ve eğitim giderleri) üzerindeki etkilerini analiz eden literatürü gözden geçirmektedir. Bununla birlikte, emek göçü ve işçi dövizleri üzerine yapılan literatür, endojenlik sorunu nedeniyle araç değişkenler yöntemi etrafında özetlenmiştir.

Bazı göçmen araştırmalar, işçi dövizlerinin yoksulluk üzerine olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir (Adams ve Page (2005); Anyanwu ve Erhijakpor (2007)), bazıları ise işçi dövizlerinin yoksulluk üzerine anlamlı bir etkisini bulamamıştır. Son araştırmalar, işçi dövizlerinin yoksulluk üzerindeki etkilerini tahmin ederken, içsellik problemini dikkate almanın önemini göstermektedir. Başka bir deyişle, yoksulluk ve göçmenlerin gelirleri, içsel ve eş zamanlı olarak belirlenmektedir.

Göçmen işçi dövizi transferlerinin yoksulluk üzerindeki etkisine benzer şekilde, literatürde yapılan pek çok çalışma bu transferlerin eğitim ve sağlık çıktılarını nasıl etkilediğini analiz etmeye çalışmaktadır. Ancak, işçi dövizlerinin ve uluslararası göçlerin eğitim ve sağlık üzerinde olumlu bir etkisinin olup olmadığına dair ortak bir kanıya varılmamıştır. Literatürde çok çeşitli ve birbirleriyle çelişen birçok teori ve sonuç bulunmaktadır. Örneğin, Azizi (2018) işçi dövizlerinin bütçe kısıtlamalarını kaldırabileceğini ve çocukların eğitimine yatırım yapabileceğini belirtmektedir. Aksine, Anderson ve Kroeger (2014) tarafından yapılan araştırma, döviz transferlerinin okul kayıtlarını ulusal düzeyde olumsuz yönde etkilediğini ortaya koydu. Bununla birlikte, bu

büyük ölçüde cinsiyete bağlıdır. Kız çocuklar göç ve gelirlerden etkilenmezken, işçi dövizi alan hanelerde 14-18 yaş arasındaki erkek çocukların diğer ailelere göre okula kayıt yaptırma olasılığı daha düşüktür. Ayrıca, işçi dövizi alan hanelerin almayan haneler göre, eğitime daha az harcama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle, konuyla ilgili literatür oldukça çelişkilidir ve birçok farklı faktöre bağlıdır.

Tezin üçüncü bölümü, işçi döviz gelirlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Şimdiye kadar, Orta Asya ülkelerinde işçi döviz gönderimlerinin yoksulluk üzerindeki etkisini değerlendirecek bir çalışma yapılmamıştır. Bu tez, Dünya Bankası ve Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) - CALISS 2013 tarafından yürütülen Kırgızistan Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan'a ait işçi döviz gelirleri, uluslararası göç ve yoksulluk üzerine bir veri setini analiz ederek bu araştırma sorusuna yanıt aramaktadır.

Bu bölümde spesifik olarak, işçi dövizlerinin hanehalkının fakir olma olasılığını nasıl etkilediğine bakıyoruz. Yoksul, hane başına harcamaların yoksulluk sınırının altında olduğu bir hanede yaşayan bireyler olarak tanımlanmıştır. Dünya Bankası tarafından düşük gelirli olanlar dışındaki tüm ülkeler için önerilen yoksulluk sınırı tanımı olarak - günlük 1,9 ABD Doları değerinde tüketim kullanılmıştır. Aynı yoksulluk sınırı tanımı, çalışan sayısı oranı, yoksulluk aralığı endeksi ve yoksulluk aralığı karesi endeksinin hesaplanmalarında da kullanılmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde, işçi döviz transferleri ve uluslararası göçün, beşeri sermaye (sağlık ve eğitim harcamaları) üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bir önceki bölümdeki veri setinin aynısı kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre, 10 dolar düzenli işçi dövizi gelirinin, sağlık harcamalarının payını toplam harcamalar içinde Özbekistan ve Tacikistan'da % 0,5, Kırgızistan'da ise % 0,1 oranında arttırdığını göstermektedir.

Sonuçları biraraya getirirsek, ortalama işçi döviz gelirlerinin anket yapılan tüm ülkelerde yoksulluğun azalmasına yol açtığı gösterilmiştir. Aynı zamanda ortalama işçi dövizi alan hanehalkının, havale almayan hanehalklarına göre daha fazla eğitim ve sağlık hizmeti harcaması yaptığı sonucu elde edilmiştir. Gelirdeki artış bütçe kısıtlamasını gevşetir ve dolayısıyla eğitim ile sağlık için daha büyük harcamalara, yani daha yüksek refah düzeyine neden olur.

Tezde, göçün, göçmen hanehalkının refahı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur. Orta Asya ülkelerinde uluslararası göç, yerel işgücü piyasasındaki işsizliğe ve düşük ücretlere cevap veren önemli bir başa çıkma stratejisidir. Bu nedenle kısa vadede uluslararası göçü destekleyen politikalar benimsenebilir ve dolayısıyla politika yapımında göçün gelişme potansiyeli dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Acosta, P., C. Calderon, P. Fajnzylber, and H. Lopez (2007): "What is the Impact of International Remittances on Poverty and Inequality in Latin America?", *World Development*, forthcoming.

Acosta, P. et al (2007): The impact of Remittances on poverty and Human Capital: Evidence from Latin American household surveys, Policy Research Working Paper; No. 4247. World Bank, Washington, DC. © World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7392 License: CC BY 3.0 IGO."

Adams R. 1989. Worker remittances and inequality in rural Egypt. Economic Development and Cultural Change 38:1, 45–71.

Adams RH Jr. 1991. The economic uses and impact of international remittances in Rural Egypt. Economic Development and Cultural Change 39:4, 695–722.

Adams RH Jr. 1993. The economic and demographic determinants of international migration in Rural Egypt. Journal of Development Studies 30:1, 146–167.

Adams R, Page J. 2003. Poverty, inequality and growth in selected Middle East and North Africa countries, 1980–2000, World Development 31:12, 2027–2048.

Adams RH Jr. 2004. Remittances and poverty in Guatemala. Policy Research Working Paper No. 3418. The World Bank, Washington D.C. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13996 License: CC BY 3.0 IGO.

Adams RH Jr, Page J. 2005. Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries? World Development 33:10,1645–1669.

Adams RH. Jr. 2011. Evaluating the economic impact of International Remittances on Developing Countries Using Household Surveys: A Literature Review. Journal of Development Studies 47:6, 809–828.

Alvear, CM and Yang D. 2007. Remittances and Poverty in Migrants' Home Areas: Evidence from the Philippines, Working Papers, University of Chile, Department of Economics, https://EconPapers.repec.org/RePEc:udc:wpaper:wp257.

Amakom, U. and C.G. Iheoma, (2014): Impact of migrant remittances on health and education outcomes in Sub-Saharan Africa, Journal of humanities and social science, Volume 19, Issue 8, p 33-44.

Amuedo, C. – Dorantes et al, Migration, remittances and children's schooling in Haiti, 2008

Amuedo-Dorantes, C. And S. Pozo (2009) ―New Evidence on the Role of Remittances on Health Care Expenditures by Mexican Households‖ IZA Discussion Paper No. 4617 No. 4617, Germany: Institute for the Study of Labor.

Amuedo- Dorantes and Pozo (2011): New evidence on the role of remittances on healthcare expenditures by Mexican households, Review of economics of household, volume 9, p 69-98.

Amuedo – Dorantes C. and Pozo S, (2009): New evidence on the role of remittances on healthcare expenditures by Mexican households, Rev Econ Household 2011 9:69 – 98.

Anderson, K. and Kroeger (2014): Remittances and human capital of children: New evidence from Kyrgyzstan during revolution and financial crisis, Journal of comaparative economics, 2005-2009.

Ajwad, Mohamed Ihsan et al. (2014): "The Skills Road: Skills for Employability in Uzbekistan." World Bank. Washington, DC, September 6, 2017

Azam M, Raza S. A., (2016): Do workers remittances boost human capital development? The Pakistan Development Review 55:2, pp 123 – 149.

Azizi S.S. (2018), The impact of workers' remittances on human capital and labor supply in developing countries, Economic Modelling 75: 377-396.

Aydas O, Metin-Ozcan K, Neyapti B. 2005. Determinants of workers' remittances: The case of Turkey. Emerging Markets Finance and Trade 41:3, 53–69.

Banga and Sahu, (2014) Impact of Remittances on Poverty in Developing Countries, 2014.

Benedictis, Calfat and Jara, (2010): Assessing the impact of remittances on child education in Ecuador the role of educational supply constraints, IOB working papers, Universiteit Antwerpen, Institute of Development Policy.

Barham B, Boucher S. 1998. Migration, remittances and Inequality: Estimating the net effects of migration on income distribution. Journal of Development Economics 55:2, 307–331.

Brown RPC, Jimenez E. 2008. Estimating the net effects of migration and remittances on poverty and inequality: Comparison of Fiji and Tonga. Journal of International Development 20:4, 547–571.

Calero et al. (2009): Remittances, liquidity constraints and human capital investments in Equador. World Development, 37/6, 1143-1154.

Campos R, Lardé de Palomo A. 2002. Invirtamos en Educación para Desafiar el Crecimiento Económico y la Pobreza. Fundación Salvadoreña para el Desarrollo Económico y Social, San Salvador.

Corden WM, Neary JP. 1982. Booming sector and de-industrialisation in a small open economy. Economic Journal 92:368, 825–848.

Deaton A. and Muellbaeur J. (1980): Almost ideal demand system, The American Economic Review, vol. 70, No 3, pp. 312-326.

Dhakal R. C. and Phuyal R. K, (2014): The impact of remittances on poverty and inequality: Evidence using Data on Labour Migration in Nepal, Conference paper.

Dustmann, C. and Preston, Y., (2011): Estimating the effect of immigration on wages.

Dustmann, C., & Kirchkamp, O. (2002). The optimal migration duration and activity choice after re-migration. Journal of Development Economics, 67, (2), 351-372.

Elbadawy A. & Roushdy R. (2010): Impact of international migration and remittances on child schooling and child work: the case of Egypt, The economic research forum, WP 545.

Grossman M., On the concept of health capital and the demand for health, The Journal of Political Economy, Vol. 80, No.2, 1972, pp. 233-255.

Gubert, F., & Nordman, C.J. (2011). Return Migration and Small Enterprise Development in the Maghreb. In S. Plaza, & D. Ratha, (Eds.), Diaspora for Development in Africa (pp. 103-126). Washington: The World Bank.

Deaton A, Drèze J. 2008. Nutrition in India: Facts and Interpretations. Princeton University, Princeton, NJ.

Dustmann C, Mestres J. 2010. Remittances and temporary migration. Journal of Development Economics 92:1, 62–70.

Gustafsson B, Makonnen N. 1993. Poverty and remittances in Lesotho. Journal of African Economies 2:1, 49–73.

Haughton J, Khandker RS. 2009. Handbook on Poverty and Inequality. World Bank.

Hahn, J. and Hausman, J. (2002) 'A New Specification Test for the Validity of Instrumental Variables', Econometrica 70(1): 163–89.

Hahn, J. and Hausman, J. (2003) 'Weak Instruments: Diagnosis and Cures in Empirical Econometrics', American Economic Review 93(2): 118–25.

Heckman J. 1976. The common structure of statistical models of truncation, sample selection and limited dependent variables and a simple estimator for such models. Annals of Economic and Social Measurement 5:4, 475–492.

Ilahi, N. (1999). Return migration and occupational change. Review of Development Economics,3, 170-186.

Ilahi (2001): Children's work and schooling: Does gender matter? Evidence from the Peru LSMS panel data. The World Bank, Policy Research Working Paper Series, No. 2744.

Jensen, P., & Skyt Nielsen, H. (1996). "Child labour or school attendance? Evidence from Zambia", WP 96-14, Centre for Labour Market and Social Research, University of Aarhus.

Jensen and Nielsen (1997): Child Labour or School attendance? Evidence from Zambia, Journal of Population Economics, Volume 10, issue 4, pp 407-424.

Kabki, Mirjam. (2003): "The Economic Impact of Remittances of Holland based Ghanaian migrants on rural Ashanti" Sussex Centre for Migration Research, International Workshop on Migration and Poverty in West Africa.

Kanaiaupuni, S. and Donato, K (1999): "Migradollars and mortality: the effects of migration on child mortality, Demography 36 , pp. 339–353.

Köllner S. (2013): Remittance and educational attainment: Evidence from Tajikistan, no 124, Discussion Working papers.

Kugler, M. (2005): Migrant remittances, Human capital formation and Job Creation Externalities in Colombia, WP no 370.

Lanzona LA. 1998. Migration self-selection and earnings in Philippine rural communities. Journal of Development Economics 56:1, 27–50.

Leser, C. (1963). Forms for Engel curves. Econometrica 31:694-703.

Lopez-Cordova, E., (2005): "Globalization, Migration, and Development: The Role of Mexican Migrant Remittances" Economia, Journal of the Latin, American and Caribbean Economic Association, LACEA, vol.6, num.1, Fall 2005.

Lipton M. 1980. Migration from rural areas of poor countries: The impact of rural productivity and income distribution. World Development 8:1, 1–24.

López-Córdova E, Tokman AR, Verhoogen EA. 2005. Globalization, Migration and Development: The Role of Mexican Migrant Remittances. Economia, Journal of Latin American and Caribbean Economic Association 6:1, 217 - 256.

Lu, Yao, Treiman, Donald, 2007. The Effect of Labor Migration and Remittances on Children's Education among Blacks in South Africa. CCPR Research Working Paper # 001–07.

Lubambu K. 2014. The Impacts of Remittances on Developing Countries. European Parliament, Brussels.

Matsen E. and Torvik R. 2005. Optimal Dutch Disease. Journal of Development Economics 78:2, 494–515.

Mara, I. et al (2012) ―Analysis of Literature on the Effects of Remittances on Education and Health of Family Members Left Behind‖. Regional Research Promotion Programme, Western Balkans.

McCormick, B., & Wahba, J. (2001). Overseas work experience, savings and entrepreneurship amongst returnees to LDCs. Scottish Journal of Political Economy, 48, 164-178.

Medina. C. And L. Cardona (2010) ―The Effects of Remittances on Household Consumption, Education Attendance and Living Standards: The Case of Colombia‖ Lecturas De Economía. 72 (Enero-Junio 2010), Pp. 11-43.

Mishra P. 2007. Emigration and wages in source countries: Evidence from Mexico. Journal of Development Economics 82:1, 80–199.

McKenzie, David J., and Hillel Rapoport. 2005. "Migration Networks, Migration Incentives, and Education Inequality in Rural Mexico." Paper presented at the Inter-American Development Bank Economic Integration, Remittances, and Development Conference. Washington, D.C.

McKenzie, D. J. & Rapoport, H. (2006): "Can Migration Reduce Educational Attainment? Evidence from Mexico." World Bank Policy Research Working Paper No. 3952.

Murphy, T., (2017): Wealthy countries turn back on leading anti-poverty solution: Remittances, http://www.humanosphere.org/basics/2017/02/wealthy-countries-turn-back-leading-anti-poverty-solution-remittances. Accessed on 25 February 2018.

Murodova, S., (2018): Impact of remittances and international migration on poverty in Central Asia: The cases of the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan, Journal of Applied Economics and Business Research, JAEBR, 8 (1): 38-56.

Nasir, M. et al. (2011): The Effect of Foreign Remittances on Schooling: Evidence from Pakistan.

Özden Ç. (2018): Moving for prosperity: Global Migration and Labor Markets, World bank report.

Parpiev Z. 2015. Who is behind remittances? A Profile of Uzbek Migrants. http://www.uz.undp.org/content/uzbekistan/en/home/ourperspective/ourperspectivearticles/2015/03/05/who-is-behind-remittances--a-profile-of-uzbek-migrants.html. accessed on September 10, 2017.

Pernia E. 2008. Migration, remittances, poverty and inequality in the Philippines. University of the Philippines Discussion Paper, 2008/01.Salahuddin M, Gow J. 2015. The Relationship between economic growth and remittances in the presence of cross-sectional dependence. The Journal of Developing Areas 49:1, 207-221.

Semyonov M, Gorodzeisky A. 2008. Labour migration, remittances and economic well-being of households in the Philippines. Population Research and Policy Review 27:5, 619–637.

Serino V, Moises N, Kim D. 2011. How do international remittances affect poverty? Journal of Economic Development 36:4, 17–40.

Stahl C. 1982. Labor emigration and economic development. International Migration Review 16:4, 869–899.

Stark O, Taylor JE, Yitzhaki S. 1988. Migration, remittances and inequality: A sensitivity analysis using the extended Gini index. Journal of Development Economics 28:3, 309–322.

Stark O, Taylor JE. 1989. Relative deprivation and international migration. Demography 26:1, 1–14.

Stojanov R. and Strielkowski W, (2013): "The Role of Remittances as More Efficient Tool of Development Aid in Developing Countries," Prague Economic Papers, University of Economics, Prague, vol. 2013(4), pages 487-503.

Taylor JE, Mora J, Adams R, Lopez-Feldman A. 2005. Remittances, inequality and poverty: Evidence from rural Mexico. Working Paper no. 05-003, Department of Agricultural and Resource Economics, University of California, Davis.

Uruci E, Gedeshi I. 2003. Remittances Management in Albania. Centro Studi di Politica Internazionale, Roma.

World Bank. 2013. Poverty headcount ratio at national poverty lines (% of population). https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.NAHC?locations=UZ. Accessed on September 10, 2017.

World Bank. 2014. Remittances to Developing Countries to Grow by 5 Percent This Year, While Conflict-Related Forced Migration is at All-Time High, Says WB Report. Press release. http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/10/06/remittances-developing-countries-five-percent-conflict-related-migration-all-time-high-wb-report. Accessed on September 10, 2017.

Working, H. (1943): Statistical laws and family expenditure. Journal of the American Statistical Association 38:43-56.

EKLER

Ek A. Tahmin sonuçları

Tablo 1. Kırgız Cumhuriyetin'deki Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri

	dF/dx	Std. hata	Z	p-değeri
Hanehalkı büyüklüğü***	0.0113823	0.0041062	2.75	0.006
Yaş**	-0.001144	0.0005501	-2.03	0.042
Cinsiyet*	0.0306097	0.0165316	2.02	0.043
Hane üyesi başına işçi dövizi	-6.01e-07	1.00e-06	-0.60	0.548
Kentsel ***	0.04916	0.0133509	4.09	0.000
Eğitim, genel ortaöğretim**	-0.0479119	0.0191295	-2.44	0.015
Eğitim, Teknik orta öğretim***	-0.0576653	0.0141005	-3.30	0.001
Yükseköğretim***	-0.0592596	0.0132536	-3.41	0.001
0–6 Yaşindaki Çocuk Sayısı	0.0017364	0.0077108	0.23	0.822
7–16 Yaşindaki Çocuk Sayısı	0.006971	0.0070206	1.00	0.318
Genel anlamlılık, Wald testi asimptotatik ~ Chi(10)			55.14	0.000

Kaynak: CALISS 2013. Not: Gözlem sayısı 1500 hanehalkı.

***** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.1**

Tablo 2. Tacikistan'da Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri

	dF/dx	Std. hata	z	p-değeri
Hanehalkı büyüklüğü***	0.0193026	0.0038526	5.02	0.000
Yaş	0.0006494	0.0005851	1.11	0.267
Cinsiyet*	-0.0083258	0.0164847	-0.50	0.616
Hane üyesi başına göçmen işçi dövizi	-0.000014	8.87e-06	-1.58	0.114
Kentsel	-0.0099152	0.0150224	-0.66	0.508
Eğitim, genel ortaöğretim***	-0.072038	0.0187883	-3.72	0.000
Eğitim, Teknik orta öğretim***	-0.1136373	0.0173432	-5.63	0.000
Yükseköğretim***	-0.1708632	0.016899	-8.42	0.000
0–6 Yaşindaki Çocuk Sayısı***	0.025762	0.008446	3.05	0.002
7–16 Yaşindaki Çocuk Sayısı***	.025553	0.0066872	3.82	0.000
Genel anlamlılık, Wald testi asimptotatik ~ Chi(10)			356.40	0.000

Kaynak: CALISS 2013. Not: Gözlem sayısı 3300 hanehalkı.

***** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.1**

Tablo 3. Özbekistan'da Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri (resmi döviz kuru)

	dF/dx	Std. hata	z	p-değeri
Hanehalkı büyüklüğü	0.0025198	0.0029057	0.89	0.373
Yaş	-0.0004836	0..0003473	-1.40	0.161
Cinsiyet*	0.0119816	0.0115551	- 1.12	0.261
Hane üyesi başına işçi dövizi*	-0.0000786	0.0000452	-1.63	0.104
Kentsel *	-0.0080329	0.0087569	-0.89	0.375
Eğitim, genel ortaöğretim	0.0067818	0.0135484	0.51	0.610
Eğitim, Teknik orta öğretim *	-0.0217217	0. 0121641	-1.64	0.100
Yükseköğretim ***	-0.031551	0. 0088489	-2.52	0.012
0–6 Yaşindaki Çocuk Sayısı***	0.0181917	0. 0057334	3.03	0.002
7–16 Yaşindaki Çocuk Sayısı	0.0061963	0.0040918	1.39	0.166
Genel anlamlılık, Wald testi asimptotatik ~ Chi(10)				71.43

Kaynak: CALISS 2013. Not: Gözlem sayısı 1500 hanehalkı.

***** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.1**

Tablo 4. Özbekistan'da Yoksulluğa Dair Probit Modelin Marjinal Tahminleri (karaborsa döviz kuru)

	dF/dx	Std. err.	z	p-değeri
Hanehalkı büyüklüğü	0 .0143766	0.0057031	2.55	0.011
Yaş	-0.0010168	0.000699	-1.45	0.148
Cinsiyet	0.0367556	0.021818	1.79	0.074
Hane üyesi başına işçi dövizi	-0.0000632	0.0000447	-1.41	0.158
Kentsel***	-0.058342	0.0159392	-3.44	0.001
Eğitim, genel ortaöğretim	0.0075332	0. 02703	0.28	0.779
Eğitim, Teknik orta öğretim	-0.039968	0.0258677	-1.46	0.144
Yükseköğretim***	-0.089789	0.0190951	-3.45	0.001
0–6 Yaşindaki Çocuk Sayısı***	0.0305127	0.0110794	2.73	0.006
7–16 Yaşindaki Çocuk Sayısı**	0.0186684	0.0086659	2.14	0.033
Genel anlamlılık, Wald testi asimptotatik ~ Chi(10)			112.52	0.000

Kaynak: CALISS 2013. Not: Gözlem sayısı 1500 hanehalkı

Betimsel İstatistikler, Tacikistan Hanehalkının Karakteristik Özellikleri, 2013

Tablo 5. Tajikistan Hanehalkının İşçi Dövizi Alan ve Almayan İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.249	0.433	0	1
Yaş	50.76	13.26	16	95
Kentsel	0.590	0.492	0	1
Genel Ortaöğretim	0.368	0.482	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.205	0.404	0	1
Yükseköğretim	0.280	0.449	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.937	1.171	0	7
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	1.253	1.259	0	**7**
Hanehalkı büyüklüğü	6.099	3.061	1	19
Hane üyesi başına işçi dövizi	1432	6207	0	225000
Kişi başı işçi dövizi	220.4	773.0	0	13235
Kişi başı gıda harcaması	259.1	195.9	0	3541
Kişi başı hanehalkı Harcaması	562.7	462.6	2.639	7921
Gözlem Sayısı (N)		3300		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 4,76 TJS = 1 ABD Doları. N, gözlemlerin sayısını belirtir, SD, standart sapmadır ve ortalama, değişkenlerin ortalama değeridir.

Tablo 6. Tajikistan İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.220	0.414	0	1
Yaş	51.77	11.69	18	95
Kentsel	0.410	0.492	0	1
Genel Ortaöğretim	0.423	0.494	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.249	0.433	0	1
Yükseköğretim	0.177	0.382	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	1.066	1.253	0	6
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	1.316	1.254	0	7
Hanehalkı büyüklüğü	7.085	3.181	2	19
Hane üyesi başına işçi dövizi	4326	10197	100	225000
Kişi başı işçi dövizi	666.0	1229	9.375	13235
Kişi başı gıda harcaması	220.0	144.7	26.89	1988
Kişi başı hanehalkı Harcaması	469.9	348.3	76.67	5315
Gözlem Sayısı (N)			1092	

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 4,76 TJS = 1 ABD Doları

Ek B. Betimsel istatistikler, Kırgız Cumhuriyeti Hanehalkının Karakteristik Özellikleri, 2013

Tablo 7. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.252	0.434	0	1
Yaş	48.97	13.19	20	94
Kentsel	0.387	0.487	0	1
Genel Ortaöğretim	0.045	0.208	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.589	0.492	0	1
Yükseköğretim	0.106	0.308	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.708	0.868	0	4
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.797	0.917	0	5
Hanehalkı büyüklüğü	4.669	1.846	1	12
Hane üyesi başına işçi dövizi	7432	33475	0	600000
Kişi başı işçi dövizi	1487	7273	0	125000
Kişi başı gıda harcaması	4576	15284	0	395060
Kişi başı hanehalkı Harcaması	10311	24043	107.3	598630
Gözlem Sayısı (N)		1500		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 49 Kırgız Somu (KGS) = 1 ABD Doları

Tablo 8. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.241	0.429	0	1
Yaş	51.32	11.08	20	82
Kentsel	0.339	0.474	0	1
Genel Ortaöğretim	0.059	0.237	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.671	0.471	0	1
Yükseköğretim	0.094	0.293	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.738	0.893	0	4
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.857	0.935	0	4
Hanehalkı büyüklüğü	5.570	1.941	2	12
Hane üyesi başına işçi dövizi	38979	68264	2	600000
Kişi başı işçi dövizi	7798	15126	0.400	125000
Kişi başı gıda harcaması	3628	6227	0	87904
Kişi başı hanehalkı Harcaması	8436	9900	1439	135377
Gözlem Sayısı (N)		286		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 49 KGS = 1 Dolar

Ek C. Betimsel istatistikler, Özbekistan Hanehalkının Karakteristik Özellikleri, 2013

Tablo 9. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.230	0.421	0	1
Yaş	53.08	13.37	19	98
Kentsel	0.363	0.481	0	1
Genel Ortaöğretim	0.403	0.491	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.319	0.466	0	1
Yükseköğretim	0.178	0.383	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.886	1.067	0	7
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.907	1.030	0	5
Hanehalkı büyüklüğü	5.748	2.333	1	17
Hane üyesi başına işçi dövizi	432.9	1500	0	27000
Kişi başı işçi dövizi	74.06	256.2	0	4500
Kişi başı gıda harcaması	143.4	79.88	21.08	706.6
Kişi başı hanehalkı Harcaması	325.0	194.3	34.35	1702
Gözlem Sayısı (N)		1500		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: hanehalkı başına işçi dövizi ve kişibaşı işçi dövizi, bin Özbek Somu (UZS) olarak verilmiştir. 2013 yılındaki resmi döviz kuruna göre, 1 Dolar=2,100 UZS'dir, karaborsa kuruna göre ise 1 Dolar= 2,720 UZS'dir.

Tablo 10. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.189	0.392	0	1
Yaş	52.49	11.83	27	98
Kentsel	0.256	0.437	0	1
Genel Ortaöğretim	0.435	0.496	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.359	0.480	0	1
Yükseköğretim	0.132	0.338	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.964	1.136	0	5
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.945	1.020	0	5
Hanehalkı büyüklüğü	6.321	2.268	3	16
Hane üyesi başına işçi dövizi	1553	2520	1	27000
Kişi başı işçi dövizi	265.8	430.1	0.111	4,500
Kişi başı gıda harcaması	121.0	58.16	27.82	706.6
Kişi başı hanehalkı Harcaması	284.2	160.7	58.89	1,702
Gözlem Sayısı (N)			418	

Kaynak: CALISS (2013)

Not: hanehalkı başına işçi dövizi ve kişibaşı işçi dövizi, bin Özbek Somu (UZS) olarak verilmiştir. 2013 yılındaki resmi döviz kuruna göre, 1 Dolar=2,100 UZS'dir, karaborsa kuruna göre ise 1 Dolar= 2,720 UZS'dir.

Ekler 2

Ek E. Betimsel İstatistikler, Tacikistan, 2013

Tablo 11. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.249	0.433	0	1
Yaş	50.76	13.26	16	95
Kentsel	0.590	0.492	0	1
Genel Ortaöğretim	0.368	0.482	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.205	0.404	0	1
Yükseköğretim	0.280	0.449	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.937	1.171	0	7
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	1.253	1.259	0	**7**
Hanehalkı büyüklüğü	6.099	3.061	1	19
Hane üyesi başına işçi dövizi	1432	6207	0	225000
Kişi başı işçi dövizi	220.4	773.0	0	13235
Kişi başı gıda harcaması	259.1	195.9	0	3541
Kişi başı hanehalkı Harcaması	562.7	462.6	2.639	7921
Gözlem Sayısı (N)		3300		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 4,76 TJS = 1 ABD Doları. N, gözlemlerin sayısını belirtir, SD, standart sapmadır ve ortalama, değişkenlerin ortalama değeri

Tablo 12. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.220	0.414	0	1
Yaş	51.77	11.69	18	95
Kentsel	0.410	0.492	0	1
Genel Ortaöğretim	0.423	0.494	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.249	0.433	0	1
Yükseköğretim	0.177	0.382	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	1.066	1.253	0	6
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	1.316	1.254	0	7
Hanehalkı büyüklüğü	7.085	3.181	2	19
Hane üyesi başına işçi dövizi	4326	10197	100	225000
Kişi başı işçi dövizi	666.0	1229	9.375	13235
Kişi başı gıda harcaması	220.0	144.7	26.89	1988
Kişi başı hanehalkı Harcaması	469.9	348.3	76.67	5315
Gözlem Sayısı (N)			1092	

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 4,76 TJS = 1 ABD Doları

Ek F. Betimsel istatistikler, Kırgız Cumhuriyeti, 2013

Tablo 13. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.252	0.434	0	1
Yaş	48.97	13.19	20	94
Kentsel	0.387	0.487	0	1
Genel Ortaöğretim	0.045	0.208	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.589	0.492	0	1
Yükseköğretim	0.106	0.308	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.708	0.868	0	4
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.797	0.917	0	5
Hanehalkı büyüklüğü	4.669	1.846	1	12
Hane üyesi başına işçi dövizi	7432	33475	0	600000
Kişi başı işçi dövizi	1487	7273	0	125000
Kişi başı gıda harcaması	4576	15284	0	395060
Kişi başı hanehalkı Harcaması	10311	24043	107.3	598630
Gözlem Sayısı (N)		1500		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 49 Kırgız Somu (KGS) = 1 ABD Doları

Tablo 14. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.241	0.429	0	1
Yaş	51.32	11.08	20	82
Kentsel	0.339	0.474	0	1
Genel Ortaöğretim	0.059	0.237	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.671	0.471	0	1
Yükseköğretim	0.094	0.293	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.738	0.893	0	4
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.857	0.935	0	4
Hanehalkı büyüklüğü	5.570	1.941	2	12
Hane üyesi başına işçi dövizi	38979	68264	2	600000
Kişi başı işçi dövizi	7798	15126	0.400	125000
Kişi başı gıda harcaması	3628	6227	0	87904
Kişi başı hanehalkı Harcaması	8436	9900	1439	135377
Gözlem Sayısı (N)		286		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: Döviz kuru, 49 KGS = 1 Dolar

Ek G. Betimsel istatistikler, Özbekistan, 2013

Tablo 15. İşçi Dövizi Alan ve Almayan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.230	0.421	0	1
Yaş	53.08	13.37	19	98
Kentsel	0.363	0.481	0	1
Genel Ortaöğretim	0.403	0.491	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.319	0.466	0	1
Yükseköğretim	0.178	0.383	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.886	1.067	0	7
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.907	1.030	0	5
Hanehalkı büyüklüğü	5.748	2.333	1	17
Hane üyesi başına işçi dövizi	432.9	1500	0	27000
Kişi başı işçi dövizi	74.06	256.2	0	4500
Kişi başı gıda harcaması	143.4	79.88	21.08	706.6
Kişi başı hanehalkı Harcaması	325.0	194.3	34.35	1702
Gözlem Sayısı (N)		1500		

Kaynak: CALISS (2013)

Not: hanehalkı başına işçi dövizi ve kişibaşı işçi dövizi, bin Özbek Somu (UZS) olarak verilmiştir. 2013 yılındaki resmi döviz kuruna göre, 1 Dolar=2,100 UZS'dir, karaborsa kuruna göre ise 1 Dolar= 2,720 UZS'dir.

Tablo 16. İşçi Dövizi Alan Hanehalklarının Karakteristik Özellikleri

Değişkenler	Ort.	SD.	Min.	Maks.
Cinsiyet	0.189	0.392	0	1
Yaş	52.49	11.83	27	98
Kentsel	0.256	0.437	0	1
Genel Ortaöğretim	0.435	0.496	0	1
Teknik Ortaöğretim	0.359	0.480	0	1
Yükseköğretim	0.132	0.338	0	1
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.964	1.136	0	5
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.945	1.020	0	5
Hanehalkı büyüklüğü	6.321	2.268	3	16
Hane üyesi başına işçi dövizi	1553	2520	1	27000
Kişi başı işçi dövizi	265.8	430.1	0.111	4,500
Kişi başı gıda harcaması	121.0	58.16	27.82	706.6
Kişi başı hanehalkı harcaması	284.2	160.7	58.89	1,702
Gözlem Sayısı (N)			418	

Kaynak: CALISS (2013)

Not: hanehalkı başına işçi dövizi ve kişibaşı işçi dövizi, bin Özbek Somu (UZS) olarak verilmiştir. 2013 yılındaki resmi döviz kuruna göre, 1 Dolar=2,100 UZS'dir, karaborsa kuruna göre ise 1 Dolar= 2,720 UZS'dir.

Ek H

Tablo 17. Özbekistan için sonuç tahminleri (4)

Değişkenler	Kişibaşı Hanehalkı Eğitim Harcaması	Kişibaşı Hanehalkı Sağlık Harcaması
Kişibaşı Hanehalkı Harcaması	0.0643***	0.174***
	(0.00623)	(0.0116)
Kişibaşı işçi dövizi	0.0673***	0.171***
	(0.00708)	(0.0135)
Hanehalkı büyüklüğü	2.888***	3.635***
	(0.711)	(1.307)
Yaş	-0.395***	0.536***
	(0.0828)	(0.153)
Cinsiyet	2.587	4.466
	(2.433)	(4.456)
Kentsel	0.619	-5.699
	(2.081)	(3.911)
Yükseköğretim	10.24***	-9.522**
	(2.466)	(4.762)
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	-2.674*	3.677
	(1.367)	(2.543)
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	6.860***	0.259
	(1.091)	(2.064)
Sabit	-22.43***	-100.5***
	(4.738)	(9.327)
Gözlem Sayısı (N)	1500	

Standart hata parantez içinde *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 18. Tacikistan için sonuç tahminleri (4)

Değişkenler	Kişibaşı Hanehalkı Eğitim Harcaması	Kişibaşı Hanehalkı Sağlık Harcaması
Kişibaşı Hanehalkı Harcaması	0.0345***	0.259***
	(0.00303)	(0.00839)
Kişibaşı işçi dövizi	0.0341***	0.252***
	(0.00331)	(0.00919)
Hanehalkı büyüklüğü	4.217***	6.517***
	(0.667)	(1.827)
Yaş	-0.749***	0.359
	(0.100)	(0.269)
Cinsiyet	1.870	1.155
	(2.777)	(7.681)
Kentsel	12.38***	-27.48***
	(2.527)	(7.006)
Yükseköğretim	13.25***	-22.35***
	(2.682)	(7.591)
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	-11.07***	7.398*
	(1.439)	(3.918)
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	9.448***	0.121
	(1.135)	(3.168)
Sabit	-16.79***	-128.1***
	(5.646)	(15.50)
Gözlem Sayısı (N)	3300	

Standart hata parantez içinde *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 19. Kırgızistan için sonuç tahminleri (4)

Değişkenler	Kişibaşı Hanehalkı Eğitim Harcaması	Kişibaşı Hanehalkı Sağlık H
Kişibaşı Hanehalkı Harcaması	0.0604***	0.0632***
	(0.00559)	(0.00700)
Kişibaşı işçi dövizi	0.0600***	0.0725***
	(0.00559)	(0.00700)
Hanehalkı büyüklüğü	143.9***	44.17*
	(20.90)	(25.16)
Yaş	-6.609***	9.640***
	(2.350)	(2.769)
Cinsiyet	145.5**	188.7**
	(63.82)	(78.90)
Kentsel	78.47	48.89
	(55.69)	(69.67)
Yükseköğretim	196.6***	-109.6
	(63.27)	(81.09)
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	-69.95*	38.57
	(37.37)	(47.03)
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	215.5***	-49.73
	(32.95)	(41.90)
Sabit	-1190***	-1250***
	(143.2)	(172.7)
Gözlem Sayısı (N)	1500	

Standart hata parantez içinde *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 20. Özbekistan için sonuç tahminleri (5)

Değişkenler	extx	hxtx
Kişibaşı Hanehalkı Harcaması	2.28e-05 (1.77e-05)	0.000245*** (3.37e-05)
Kişibaşı işçi dövizi	2.66e-05 (2.00e-05)	0.000236*** (3.92e-05)
Hanehalkı büyüklüğü	0.00668*** (0.00196)	0.0118*** (0.00376)
Yaş	-0.001000*** (0.000229)	0.00140*** (0.000441)
Cinsiyet	0.00475 (0.00671)	0.0129 (0.0128)
Kentsel	0.00450 (0.00576)	-0.0223** (0.0113)
Yükseköğretim	0.0352*** (0.00683)	-0.0242* (0.0138)
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	-0.00742** (0.00376)	0.0126* (0.00731)
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.0215*** (0.00301)	-0.00363 (0.00593)
Sabit	-0.0127 (0.0131)	-0.206*** (0.0267)
Gözlem Sayısı (N)	1500	

Standart hata parantez içinde *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 21.Tacikistan için sonuç tahminleri (5)

Değişkenler	extx	hxtx
Kişibaşı Hanehalkı Harcaması	-5.29e-06	0.000111***
	(5.09e-06)	(9.51e-06)
Kişibaşı işçi dövizi	-6.12e-06	0.000104***
	(5.52e-06)	(1.04e-05)
Hanehalkı büyüklüğü	0.00672***	0.00810***
	(0.00106)	(0.00205)
Yaş	-0.00111***	0.000225
	(0.000160)	(0.000303)
Cinsiyet	0.00463	0.0167*
	(0.00444)	(0.00862)
Kentsel	0.0216***	-0.0469***
	(0.00404)	(0.00786)
Yükseköğretim	0.0235***	-0.0232***
	(0.00430)	(0.00853)
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	-0.0192***	0.0127***
	(0.00230)	(0.00440)
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.0203***	-0.00384
	(0.00181)	(0.00356)
Sabit	0.00297	0.00303
	(0.00905)	(0.0174)
Gözlem Sayısı (N)	3300	

Standart hata parantez içinde *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 1. Kırgızistan için sonuçların tahminleri (5)

Değişkenler	extx	hxtx
Kişibaşı Hanehalkı Harcaması	1.81e-06**	2.61e-06***
	(7.58e-07)	(8.67e-07)
Kişibaşı işçi dövizi	1.90e-06**	3.00e-06***
	(8.86e-07)	(9.84e-07)
Hanehalkı büyüklüğü	0.0167***	0.00810***
	(0.00267)	(0.00301)
Yaş	-0.000550*	0.00149***
	(0.000300)	(0.000332)
Cinsiyet	0.0144*	0.0277***
	(0.00818)	(0.00946)
Kentsel	0.0125*	0.0145*
	(0.00714)	(0.00835)
Yükseköğretim	0.0295***	-0.0162*
	(0.00814)	(0.00974)
6 yaşın altındaki çocuk sayısı	-0.00932*	0.00403
	(0.00478)	(0.00563)
16 yaşın altındaki çocuk sayısı	0.0328***	-0.00792
	(0.00422)	(0.00501)
Sabit	-0.117***	-0.137***
	(0.0184)	(0.0208)
Gözlem Sayısı (N)	1500	

Standart hata parantez içinde *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

ÖZET

Bu tezin amacı, üç Orta Asya ülkesinde- Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da işçi dövizlerinin yoksulluk, eşitsizlik ve beşeri sermaye (sağlık ve eğitime yapılan hane harcamaları) üzerindeki etkilerini analiz etmektedir.

Şimdiye kadar çeşitli çalışmalar, gelişmekte olan ülkelerde işçi dövizlerinin ve uluslararası göçün yoksulluğa etkisini incelemiştir. Ancak, Orta Asya bölgesi, yeterince araştırılmamıştır ve bu bölgede işçi dövizlerinin yoksulluğa etkisini inceleyen ülke karşılaştırmalı çalışma bulunmamaktadır. Bu tezin 3. bölümü, Kırgızistan Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan'a ait işçi dövizleri, uluslararası göç ve yoksulluğa ait CALISS 2013 veri setini analiz ederek bu araştırma eksikliğini gidermeye çalışmaktadır. Gelirin göç kararlarında önemli bir faktör olduğunu saptayan, standart ampirik yaklaşımdaki ana sorun, yoksulluk modelindeki işçi dövizleri ve göçün potansiyel içselliğidir. Uygulamada, araç değişkenleri nadiren ikna edicidir ve etkin bir çözümdür. Bu nedenle, marjdaki etkisi yerine, göçün ve işçi dövizlerinin toplam etkisini tahmin ediyoruz.

Bu tezin dördüncü bölümü, üç Orta Asya ülkesi, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da göçmen işçi dövizlerinin beşeri sermaye üzerindeki etkilerini hanehalklarının sağlık ve eğitime harcamaları bazında incelemektedir. Bu çalışma, bölgedeki sağlık ve eğitim, uluslararası göç, işçi dövizleri hakkında en güncel hanehalkı anket verilerini analiz ederek eksikliği gidermeye çalışmaktadır. Çalışmada eğitim ve sağlık üzerinde toplam ve göreceli hane harcamalarını açıklayan iki ampirik model tahmin edilmiştir. Bağımlı değişkenler içindeki sıfır tüketim gözlemlerinin de paylarını

dikkate alarak, Tobit tahmin prosedürünü uygulanmaktadır. Sonuçlar, işçi dövizlerinin hanelerin beşeri sermayesi üzerindeki önemli etkilerini göstermektedir.

ABSTRACT

The objective of this thesis is to assess the impact of remittances on poverty, inequality and human capital (household expenditures on health and education) in three Central Asian countries – Uzbekistan, Tajikistan and Kyrgyzstan.

Several studies have hitherto examined the impact of remittances and international migration on poverty in the developing world. However, the Central Asian region remained under-researched, with no country comparison study examining the impact of remittances on poverty in the region. The chapter 3 of this thesis fills this research gap by analyzing a CALISS 2013 dataset on remittances, international migration, and poverty from the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan. The main issue with the standard empirical approach is potential endogeneity of migration and remittances in the model of poverty, as income has been suggested to be a significant factor in migration decisions. In practice, instrumental variables are rarely a convincing and as well as efficient solution. Therefore, we estimate the total effect of migration and remittances instead of that at the margin.

The fourth chapter of the thesis investigates human capital effects of migrant remittances based on household expenditures on health and education in three Central Asian countries, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan. The impact of remittances on health and education is under-researched in Central Asia, especially in Uzbekistan. This study fills this research gap by analysing the latest household survey data on remittances, international migration, health and education from the region. We estimate two empirical models explaining the total and relative household expenditures on education and

healthcare. Taking sizeable shares of zero consumption observations on the dependent variables into consideration, we apply Tobit estimation procedure. The results indicate significant effects of remittances on households' human capital investment.